

Никола Тубић
ЗАПИСИ ШИДСКОГ ПИСАРА У
ВИХОРОВИМА ДВА СВЕТСКА РАТА

Издавач

Музеј жртава геноцида, Београд
Београд, Трг Николе Пашића 11/III
телефон : +381113398883
е-mail: office@muzejgenocida.rs

Библиотека

Сведочанства
Књига 5

За издавача

др Вељко Ђурић Мишина

Уредник

др Ненад Антонијевић

Редактура

Петар Б. Поповић

Лектура и коректура

Драгана Јовановић

Графичка обрада и штампа

Графопринт, Горњи Милановац

Тираж

250

Copyright © 2018. by Музеј жртава геноцида /
Museum of genocide victims

ISBN 978-86-86831-47-7

Никола Тубић

**ЗАПИСИ
ШИДСКОГ ПИСАРА
У ВИХОРОВИМА
ДВА СВЕТСКА РАТА**

(Приредила Слободанка - Данка Којадиновић)

Београд 2018.

Велико хвала породици Николе Тубића, посебно унуки Вери Тубић, који су записе свога оца и деде даривали српској публици и историји на читање и размишљање.

Реч уредника

Никола Тубић, ратник и страдалник, завршио је средином новембра 1944. године своје белешке о одређеним трагичним збивањима која је проживео, макар у његовој породици није било ратних жртава. Иако није навео када је тачно започео бележити своја сећања, према извесним подацима највероватније је то било почетком хрватско-усташке страховладе од априла 1942. године. Можда су га сећања на дане Великог рата, када се као аустроугарски војник нашао на супротној страни од Руса и Италијана, непријатеља који су се са извесном дозом држали уврежених правила ратовања, нарочито у дане великих хришћанских празника, инспирисали да своје успомене запише.

Велики (Први светски) рат био је рат војника, Други светски рат био је рат технике и великих злочина.

Рат нису само велике битке и храбре војсковође. Ратне операције, додуше, планирају официри високог ранга, али их одрађују обични војници, плаћајући цех својом крвљу или осакаћеним телима.

Никола Тубић је упознао непријатеља, гонио га је и био гођен. У једном од таквих окршаја био је и рањен. Познато је и како је збринут и лечен, али се из његових рукописа – што је чињеница сама по себи вредна пажње – нигде не може прочитати ни једна једина реч мржње према непријатељу.

Нема мржње према непријатељу ни у опису великих страдања, посебно Срба, за време Независне Државе Хрватске, нема је и када је реч о зверским вешањима и стрељањима невиних сељана што су их спроводили Хрвати у усташким униформама. Ту чињеницу би нарочито требало имати у виду с обзиром на то да је Тубић свестан да су сви ти злочини имају заједнички именитељ – страдалници су махом били православни Срби којима, по усташкој идеологији, у Независној Држави Хрватској није било место.

Тубићеви записи опомињу на велико зло које је задесило његове суграђане ШИДА и житеље околних села. Писао их је из личног угла, сведочећи шта је све видео и проживео. Понегде записује речи и других сапатника и страдалника. У његовим записима нема „великих истина“, потекли су из руке човека који је завршио само основну школу. Садржај и смисао су, иако речи делују просто-душно, више него јасни. Читање овог рукописа не замара, већ читаоца наводи да не прекида започето.

У издавачком програму Музеј жртава геноцида има простора и за објављивање и оваквих рукописа. Такви записи за истраживаче прошлости представљају мало откровење у сувопарној историји ратних збивања, а за обичне читаоце занимљиво сведочанство о непочинствима.

Надамо се да смо на овај начин делимично испунили програм едиције насловљене са *Сведочанства*. Започео је објављивањем расправе Александра С. Јовановића о последњем дану постојања концентрационог логора под насловом *Бег*

из јасеновачког пакла, Београд 2014; настављен збиркама докумената – Слађана Бојковић, Милоје Пршић, *Извештаји о великом злочину. Документи о аустроугарским злочинима уочи и после Церске битке*, 1, Београд 2014; Слађана Бојковић, Милоје Пршић, Радован Пилиповић, *Извештаји о великом злочину*, 2, *Документи о аустроугарским злочинима уочи и после Колубарске битке*, Београд 2014. године. Серија је продужена поновљеним издањем сећања Николе Костура *Повратак из мртвих*, Београд 2015. године. Наредна књига била је зборник докумената о усташкој организацији у периоду од 1938. до 1941. године – Владета Н. Милићевић, *Ustaša Hrvatska revolucionarna organizacija*, Београд 2018. године.

Надамо се да смо да и на овај начин бар делимично испуњавамо своју мисију, јер читаоцима нудимо занимљиво штиво које неће оставити равнодушним никога ко се интересује за прошлост, а самим тим и за бољу будућност.

+++

Ауторов текст није у својој суштини мењан. Унете су само мање измене. Тако су, на пример, бројеви написани словима, скраћене речи су допуњене у уобичајеним угластим заградама.

Приликом приређивања рукописа за објављивање наметнула се његова подела на временске и тематске целине, чиме је тексту додата прегледност.

Реч приређивача

„За рат силе дају оружје, богаташи волове а
сиротиња синове“

Шид на граници неба и земље

Срем, постојбина Николе Тубића, аутора записа, представљао би идеално место за живот да, због свог богатства и положаја, није пострадао у бројним сеобама народа, у ратовима, променама државних граница. Многи су народи пролазили, живели и радили у сремској равници, остављајући за собом значајно историјско и културно наслеђе.

Довољно је поменути да је Сирмиум (Сремска Митровица)¹ био један од четири престога града Римског царства (Imperium Romanum), те да су римски цареви Трајан Дацијус, Аурелиан, Проб, Максимилијан Херкулије, Констанције II и Грацијан рођени баш у Сирмијуму, у Срему.²

Дуго је најчешће помињани извор о Срему био подробан, аналитички извештај аустријског адвоката и дипломате, Фридриха Вилхелма фон Таубеа (1813–1888) о Славонији и Срему.³ У њему, германски прецизно, али и политички

1 Miroslava Mirković, *Sirmium istorija rimskog grada od I do kraja VI veka*, Alta Nova, Beograd-Zemun, 2006.

2 Александар Јовановић, *Гло Србије – завичај римских царева*, Бонарт прес, Београд, 2006.

3 Фридрих Вилхелм фон Таубе, *Историјски и географски опис Краљевине Славоније и Војводства Срема*, ИП Матица српска, Нови Сад 1998.

обојено, јер српски језик назива илирским, Таубе истиче плодне оранице и питомину Срема, исцрпно наводећи исцрпне податке о насељеним местима, пољопривреди, становништву, историји, верској оријентацији грађана, лову и риболову, насељавању Немаца, о могућностима економског развоја, критикујући лењост и непредузимљивост Илира (параграф 48, стр 52). „Главни језик земље је Илирски (прим. аут. – српски), исти онај који се као матерњи, али према разним наречјима, говори у Албанији, Далмацији, Хрватској, Босни, Србији и једном делу Бугарске. Између свих тих наречја отприлике је онаква разлика као између саксонског, рајнског, франачког, швапског, баварског и аустријског наречја.“

Наравно, Таубе помиње „несавршеност“ илирског језика, мада признаје да постоје уџбеници за његово учење, док је, по њему, немачки језик „уљуђен“ па се на њему у XIX веку изводе позоришне представе, штампају новине, образују потомци виђенијих „Илира“ тј. Срба.

Очигледна су вечита настојања политичара Беча да избришу српско присуство и баштину говорећи о историји Славоније и Срема. Такође, илирски покрет „васкрсао“ у Загребу осамдесетих година 19. века потврдио је продужетак такве селективне и, како је време показало, империјалне политике.

Пишући о континуитету економског и политичког значаја Срема, Таубе наводи податке из путописа Ђеновљанина Грималдија насталог од 1120. до 1122. у којима се помињу рушевине дивних градова из доба Римљана у Срему. Шид,

пак, помиње као мањи град.

Кроз векове су Шид и околина места, махом настањени Србима, изнедрили ствараоце свих профила што су лепотом и мудрошћу обогатили српско културно наслеђе и учествовали у формирању националног идентитета.

У српској историји Шид ће се памтити по идејама и делима Георгија Магарашевића, оснивача Матице српске⁴, генерал-мајора и писца, Симеона Пишчевића⁵, сликара светског реномеа, Саве Шумановића⁶, сликара такозване маргиналне уметности, Илије Башичевића Босиља⁷, поли-

4 Георгије Магарашевић (1793–1830) један од оснивача друштва Матица српска и уредника *Летописа Матице српске*. Написао је дела „Историја најважнији политични прикљученија от Вијенског мира 1809. до 1821. год“ и „Кратка всемирна историје“, популарни преглед историје од старих времена до његова доба.

5 Симеон Пишчевић (1731–1798) рођени Шиђанин, племићке лозе, пореклом од Паштровића, који је прешао дуг пут од писара у аустријској војсци до генерал-мајора у Русији. Писао је о тешком положају Срба у Аустрији и Угарској, организовао сеобу Срба у Русију. Стигао је до самог руског двора и оставио потомству значајна дела попут „Историје Срба и Извештаја о доживљајима Симеона Степанова Пишчевића, генерал-мајора и кавалера Ордена св. Ђорђа“. Његово дело инспирисало је Милоша Црњанског да напише најлепши српски роман, „Сеобе“.

6 Сава Шумановић (22. јануар 1896–30. август 1942) генијални српски и европски сликар и интелектуалац, потомак угледне шидске породице, погубљен је у време усташких чистки. Одбио је да потписује своје слике након што су усташке власти Независне Државе Хрватске забраниле употребу ћирилице. Видети и: Љубица Миљковић, *Сава Шумановић – препуштање насију*, Галерија Саве Шумановића (Шид), Принтмедиа, Београд, 2007.

7 Илија Башичевић Босиљ (1895–1972), класик мар-

тичара и публицисте, Витомира Кораћа⁸, као и многих других вредних посленика.

На жалост, страдања и велике људске жртве, углавном Срба, током два светска рата, посебно у време постојања Независне Државе Хрватске (1941–1945.)⁹, оставиле су непроболну рану грађанима Шида, Срему и српском народу у целини.

Записи Николе Тубића (1896-1991) сведочанство су о тешким временима у Срему, на Балкану и у Европи. Нису писани с намером да задиве свет, нити да се мере са славним, светски признатим суграђанима, нити да дају политичку оцену, већ да оставе слику и атмосферу краја XIX и прве половине XX века кроз која су се пробијали обични људи, Шиђани.

Шид је испратио многе власти: од Краљевине Далмације, Хрватске и Славоније у саставу Аустроугарске монархије, до Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца касније Југославије, Независне Државе Хрватске¹⁰, Демократске Федератив-

гиналне и уметности наиве, самоуки сликар који је у 62. години почео своју уметничку каријеру. Излагао је у свим престижним галеријама света. Видети и: Димитрије Башићевић Мангелос, *Мој отац Илија, нацрт за антимонोगрафију*, Даниел принт, Нови Сад, 1996.

8 Витомир Кораћ (1877–1941) публициста и политичар посвећен борби за радничких права и социјалдемократију.

9 Јован Мирковић, *Злочини над Србима у Независној Држави Хрватској*, фотомонграфија, Свет књиге, Музеј жртава геноцида, Београд, 2014, 5.

10 Страхиња Курдулија, *Атлас усташког геноцида над Србима*, ПВ „Еuropublic“, Историјски институт САНУ, Београд 1994, 51–59.

не Југославије, Федеративне Народне републике Југославије, Савезне Републике Југославије а данас се налази у Републици Србији.

У Шиду живи и ради око 18.000 Шиђана, а околина броји око 34.000 становника.

Записи Николе Тубића

Бројни су разлози због којих успомене Николе Тубића (1896–1991) завређују да се нађу пред читалачком публиком.

Најпре, то је документ првог реда, сведочанство аутора, очевица два велика светска рата и страдања обичних војника и грађана.

Уз то, невероватно је да су ове две свеске остале сачуване у турбулентним временима, када је и једна реч била довољна да глава лети са рамена и током којих су ратни вихори прогутали вредне рукописе Српске православне цркве, Народне библиотеке у Београду¹¹ или тоне књига и старих рукописа уништених у Независној Држави Хрватској и у савременој Хрватској.¹²

Разумљиво је да, као тек пунолетан младих, Никола не уочава све страхоте Првог светског рата што се претећи надвио и над Шидом, као делом војног подручја, у којем су мобилисани мушкарци од 21. до 40. године старости, уведене ванредне мере, смењена цивилна власт и уче-

11 Нада Гајовић Златковић, *Страдање Народне библиотеке Србије 6. априла 1941.*, каталог изложбе, Народна библиотека Србије, Београд 1991.

12 Ante Lešaja, *Knjigocid: uništavanje knjiga u Hrvatskoj 1990-ih*, Profil, Zagreb, 2012.

стала масовна хапшења угледних Срба. Као таоци многи су одведени у Арад: др Драгутин Грчић, др Младен Георгијевић, Олга Костић, др Емил Костић, Никола Крсмановић, Миливој Милошевић, Кузман Недељковић, Маша Ракић, Сава Славујевић, др Стеван Стојковић, Ђока Спајић, Бранко Шумановић, Добра Шумановић, Јован Шумановић, Стеван Шалош и Сима Тубић. Мањи број талаца, затворених у стану свештеника Димитрија Зековића, требало је да јемче да Шиђани неће нападати аустроугарске војнике стациониране у Шиду.¹³

Методe насиља Аустроугара над Србима инициране током Првог светског рата, логори – присилан рад, узимање талаца масовне одмазде, злочини који су згрозили Европу, реквизирање хране и имовине, отворене пљачке, забрана рада Српској православној цркви, затварање школа, забрана ћирилице – скоро идентично ће бити поновљено у Другом светском рату, у време Независне Државе Хрватске, као и у последњим грађанским ратовима у распаду Југославије.

Тубић је у Првом светском рату припадник војске аустроугарске монархије чијим се грађанином осећа. Од 1916. писар је у, како он вели, „бившем 28.“ (тада 42. пешадијском пуку), састављеном махом од Хрвата и Срба. Очито је да, с обзиром на лошу репутацију пука, Тубић изоставља његов прави назив те 1916. године када, вероватно, почиње да пише.

На махове, чини се да је Тубић следио пут славног Пишчевића који је и сам почео каријеру

13 Сима Томовић, *Шид монографија*, Општински одбор Савеза бораца, Шид, 1973, 72–73.

као писар у рату. У две свешчице исписане ћиричним писмом, зеленим или црним мастилом, погдегде разливених слова (од воде, суза?), Тубић описује кључне моменте свога живота: мајчину смрт, школовање, запослење, регрутовање и одлазак у Први светски рат у коме, као аустроугарски војник-писар, православац, ратује у Буковини, Русији и Италији.

Своја сећања Никола исказује једноставним изразима, смирена тона чак и када се суочава са ратним страдањима која посматра кроз призму војника, писара. Очигледно је да себе доживљава као припадника аустроугарске војске, док су му непријатељи Руси, Румуни, Козаци и српске комите. Далеко на фронту, мокар и гладан, обичан војник нема вести о дејствима на другим ратиштима, о преговорима великих сила, о политичким сплеткама по кулоарима, о страдањима читавих народа – војнику је најпрече да сачува живу главу и да се удаљи од места страдања. Тубић непретенциозно, мирно, ређа догађаје, па с времена на време изненади лепим описима природе, ваљда јединим лепим призорима на ратишту.

Иронија судбине младог писара, из малог пограничног места, јесте да први пут у животу путује и то на Источни фронт, потом у Италију, па назад у Темишвар. Својеврстан црни хумор – ратни туризам.

Његово виђење Руса индуковано је, највероватније, односом аустријског естаблишмента и његовом рефлексијом на сатанизацију Русије.

Сто година је протекло, многе границе су и по више пута прекрајане уз огромна људска стра-

дања, но суштина сукоба остаје иста: тежња за доминацијом великих сила, освајање нових богатстава и стратешких положаја, њихове жеље да заору Источну њиву.

У другом делу записа Тубић сведочи о геноциду и страховлади Независне Државе Хрватске над Србима у време Другог светског рата у Срему, анектираном 1941. од усташке државе.¹⁴

Своју исповест завршава живописном сликом ослобођења Шида и Југославије, заједничким слављем партизана, свештенства и грађана Шида.

Како живот често „пише романе“ то се Тубић сада радује Русима – ослободиоцима 1945, некадашњим противницима са фронта из времена Првог светског рата.

+++

Записи су дати у оригиналу, без лексичких и граматичких исправки, како би се јасније осликала личност аутора и представио локални шидски говор првих деценија XX века.

Мада Тубићеви записи обилују језичким недоследностима, грешкама, то не умањује њихову вредност – писани су у стресним временима руком човека свесног мањкавости сопственог образовања али и значаја документа који оставља породици и српском народу. Тубић, писар, баш као некада велики Симеон Пишчевић, мада осликава људе и догађаје из сопственог угла, не улепшава ни слику о себи. Не таји свој бег из аустроугарске војске, скривање, страхове током Независне Државе Хрватске. Пише отворено о невиним

¹⁴ Antun Miletić, *Koncentracioni logor Jasenovac*, IV, Гамбит, Јагодина, 2007, 15–34.

таоцима страдалим у току партизанске паљевине жита и документа по општинама, побијеним од припадника Фрушкогорског партизанског одреда, као и о хиљадама незнатних талаца којима су уста-ше окончале живот крај друмова и железничких пруга остављајући за собом лешеве без крста и помена.

Уочљива је чистота говора младог писара што сведочи о свести Срба о значају очувања српског језика и ћирилице у Аустроугарској. Ретки су страни изрази сем, рецимо, чинова у војсци или делова наоружања. Чини се да је Аустроугарска успевала да одржи релативни баланс и дисциплину међу Србима, Хрватима и другим грађанима у својој држави. Чињенице говоре да су Срби у Срему имали своје институције, новине, ћирилицу, цркве, а један такав детаљ износи и помињани Вилхелм фон Таубе у спису о Славонији и Срему, наводећи да је одлуком од 1776. године Беч подстрекивао оснивање школа, али и донео одлуку о смањењу броја православних манастира само на оне који могу да издржавају бар осморицу монаха, како не би били „штетни“ за друштво! Лицемерно додаје да би желео да је исто правило примењено и на католичке самостане!¹⁵

У свега неколико реченица Никола Тубић помиње породицу и своју децу: тројицу синова Бошка, Милорада и Гојка и кћер Цветанку и то на самом почетку другог дела записа, о Другом светском рату. Изгледа да у том времену није било уобичајено, нити друштвено прихватљиво, изно-

15 Фридрих Вилхелм фон Таубе, *Историјски и географски опис Краљевине Славоније и Војводства Срема*, ИП Матица српска, Нови Сад, 1998, стр. 72.

сити личне и породичне детаље, па ни хвалити се успесима ближњих. Добро васпитање налагало је скромност и дискрецију.

Тек из монографије „Живот и дело“¹⁶, посвећене Цветанки Тубић, његовој кћери, сазнајемо да је 1921. године Никола Тубић радио као банкарски службеник између два рата. Анексијом Срема од Независне Државе Хрватске 1941. године, као Србин, Тубић је изгубио запослење. Породица је тешко састављала крај с крајем у ратним годинама. Син Милорад био је на принудном раду у Бечу, Бошка је рат затекао у Србији, а Гојко се пред крај рата придружио партизанима. Цветанка је током рата, са другим илегалцима, учествовала у прикупљању помоћи за партизанае. Бошко се придружио партизанима и погинуо је као борац Друге пролетерске бригаде на Гату, код Гацка, јуна 1942. Његов гроб породица је пронашла и обишла тек након двадесет и осам година. Породици Тубић су 1945. комунисти одузели наслеђено имање.

Иначе, Николина кћи, Цветанка, слови за једног од водећих ерудита Шида. Својим доприносима на пољу спорта, музике, фолклора, филателије, лингвистике, међународне сарадње, историје, узор је младима и омиљена је и међу младим и старим Шиђанима.

+++

Како историју пишу победници, селективно и према својим интересима, подложна је сталном преиспитивању, истраживањима и утврђива-

¹⁶ *Цветанка Тубић – Живот и дело*, Народна библиотека „Симеон Пишчевић“, Културно образовни центар, Шид 2015.

њу чињеница. Сваки каменчић у том непрегледном мозаику употпуњује слику, дајући бољи увид у реалне догађаје. Као и живот, ни историја се не може заковати само у једној димензији.

Истински победници су, пак, они који успеју да изнесу главу из ратних вихора и смогну снаге да живе и раде. Неки и да оставе сведочанства попут Николе Тубића.

ЗАПИСИ

ПРВИ ДЕО

1. Детињство и дечаштво

„Во имја оца и сина и свјатаго Духа. Амин!“

Година 1896. је она, када сам ја дана 9. децембра први пут угледао овај свет и светлост дана. Отац ми је Игњат а мати Вукосава, која је за пар година иза како је мене дала на овај свет, услед кратке и неизлечиве болести предала своју племениту душу Богу, а тело матери земљи на вечни починак. Како је моја мати умрла док сам ја био тек од две године старости разумљиво је, да је нисам могао ни упамтити нити њеног лика знати. Може се предпоставити, како сам као дете мизерно однегован, јер су сви суседи мислили, да ћу и ја за кратко време поћи путем своје матере јер ме после смрти материне примише рођаци на чување и негу, а какова је то нега била, ко матере нема, тај најбоље зна. Ипак Божјом милости осујети се мишљење наших суседа, те ја, хвала Богу, напуних седам година када сам године 1903. пошао у први разред основне школе.

Школу сам успешно завршио године 1908. и нисам заостајао ни у једном разреду. Као јединац син, мислио сам, да ће ме отац после успешно завршене основне школе, дати на даље школовање у гимназију као и некоје моје другове, али од свега тога ништа, ја сам морао остати код куће гледајући друго какво занимање. На занат ме нису хтели

дати, јер сам био слаб, већ сам тако морао чекати, док ми се не пружи какови лакши посао у који би ме дали.

Тако је дошла година 1909. када ми се указало место писарчића код овдашњег суда и ја месеца јула наступим [на] то место као писарчић, где сам учио писати и помало преписивати судске одлуке. После пар месеци бесплатно проведених у суду дадоше ми прву плату, која је онда изнашала две круне месечно. Мизерно, али ипак добро, јер без те прве мале плате не може доћи ни она већа.

После тога сам добијао пет кр.[уна] па затим 10 кр.[уна] и коначно 20 круна. У суду је посао био доста напоран тако да сам мислио у неколико наврата службу напустити, јер су на мене дечка од 14-15 година навалили доста велики посао у брзом и дугом писању на диктанду, а после тога огромном преписивању судбених решења.

У то доба укаже се мени бољи и лакши посао код адвоката др Фрање Хорвата и ја године 1912. у пролеће пређем од суда у канцеларију др Хорвата. Ту сам био наплаћен 25 круна месечно. За ондашње прилике и за дечка од 15 година, плата је била довољна, али током времена била ми је плата повишена на 35 круна. Као дечко без више школске наобразбе, може се рећи да сам одмах кући привређивао чим сам у посао ступио, дочим моји другови, који су полазили гимназију, нису могли ништа зарађивати, него су њихови родитељи трошили још на њих и то кроз дуги низ година, док сам ја одмах првих дана како сам из основ-

не школе изашао оцу и кући припомагао. Волео сам и ја поћи на више школе, али мому оцу није било могуће даље школовати ме, јер је исти био са малим поседом и сиромашног стања. Међутим да се је отац мало више заложио за мене, јер осим мене друге деце није имао, држим да би ипак могао бити школован, али овако са мање бриге и трошка по њега, ја сам остао код куће и био предан на милост и немилост самому себи да бирам где ћу у службу, па где боље ту дуље.

ДРУГИ ДЕО

2.1. Први светски рат

У канцеларији др Хорвата био сам до месеца јула 1914. где сам на пуно задовољство свога шефа обављао поверени ми посао. Те године, дана 26. јула буде проглашена свеопшта мобилизација бивше Аустро-Угарске под чије смо држављанство и ми у то доба спадали, те мој шеф морајући ићи у војску затвори канцеларију, а мене од службе одпусти.¹

Као млад, за војску још неспособан, морао сам тражити друго место, док су сви старији напустивши своје огњиште, неко матер, оца, а неко жену и децу, морали поћи својој команди, и одакле на бојно поље где је ваљало погинути, јер у рату није било шале, те су многи већ у први крај платили животом борећи се на Српском и Руском фронту.

То је био рат у коме је учествовала цела Европа и за који се у први мах мислило да ће тра-

¹ Делимична мобилизација аустроугарске војске за рат против Србије проглашена је 25. јула 1914. године, с тим што је први дан мобилизације одређен за 28. јул, а 31. августа је проглашена и општа мобилизација целокупне оружане силе услед отпочињања опште мобилизације у Русији. Аустро-Угарска је мобилисала укупно 3.350.000 људи, од тога 1.421.250 у оперативним јединицама, 400.000 до 600.000 у позадинским јединицама, и око 1.350.000 људи расположивих за попуну губитака. У овоме рату Срби, који су били с оне стране Дрине, као К&К војници, пуцали су на Србе на другој страни Дрине, у Србији.

јати најдуже неколико месеци. Међутим, Светски рат је трајао од августа 1914. до октобра 1918. Дакле пуних четири године и два месеца и поред модерног оружја, које су у то доба поједине војске имале на расположењу (тешке топове, митраљезе и авионе).²

Када сам изашао, односно када сам отпуштен из канцеларије др Хорвата, био сам једно извесно време код куће без занимања, те сам после тога у месецу септембру 1914. добио место у благајни Опшћине Шид где сам вршио улогу оврховодитеља.³ Мој рад у благајни био се допао тадашњем акцизисти Сабљаку, те видећи пред собом дечка вредна и за све способна, изводи он мени место у Котарској овласти, да будем њему при руци и тако ја пређем из Опшћине у Котар да тамо служим све до конца године 1915. У тој години сви младићи рођени год.[ине] 1895. или 1896. морали су ићи на ставњу (војничко-лечнички преглед), па којег комисија пронађе за способног, тај мора у војску и према томе на бојно поље. Ја сам ишао те исте године два пута на ставњу, и први пут прогласише ме на интервенцију тадашњег мог шефа котарског предстојника Саинт Фирмина за неспособног, а када је дошла друга ставња нареди ми мој исти шеф, да када дођем на ред за преглед, да му то јавим, па ће он опет ићи код председника комисије да ме заговори, да ме прогласе за неспособног тако да би могао остати и даље

2 Први (Велики) светски рат трајао је од 28. јула 1914. до примирја 11. новембра 1918. године – четири године, три месеца и 15 дана (1916. година је била преступна и имала је 366 дана).

3 Оврховодитељ значи извршитељ.

код њега у канцеларији, јер сам му био потребан. Међутим, ја уместо да сам послушао налог свога шефа, одем на лекарски преглед без да сам му уопште шта јавио, и када сам дошао пред лекара, овај ме огласи за способног, али у тај моменат улази у салу, где се врши преглед, мој шеф, који на своје изненађење сазнаје да сам проглашен за способног и безуспешно код председника комисије Уајчиновића интервенише да ме оставе код куће, али му председник одговара да и њима треба таквих дечака, па да остави ствар како јесте, а он себи нека нађе другог дечка, и тако сам ја ради своје самовоље да никога не молим, морао ићи у војску и упознати све страхоте и грозоте прошлог Светског рата.

Другови моји са којима сам тада у разним канцеларијама служио били су и то међ[у] првима Тоша Стевановић, Бошко Прњаић, Митар Кутларевић, Никола Недељковић, који је сада већ покојни, Влада Крстић, Светислав Грчић (погинуо на ратишту) и Панта Пејић, који је умро. Свима мојим друговима који нису данас међу нама живима кличем, нека им је Слава и лака црна земља, а моје сећање на њих бити ће у овој књизи овековечно, те ће само један мој поглед на ову књигу бити довољан да их се сетим и у срцу свом запалим им свећу која ће зрачити над њиховим још свежим хумкама у знак вечног и искреног пријатељства.

До мога одласка на ратиште проводио сам лепе часове у кругу мојих другова, с којима сам умео делити свако добро и зло.

2.2. Одлазак у војску и на фронт

Најзад дође време, када сам морао по сили закона напустити своју кућу и своје другове и отићи у војску, а то је било 21. јануара 1916.

Прво сам придошао своме пуку бившој 28. пешачкој пуковнији у Осијек⁴, где сам понај-прије морао свршити обуку као и сваки војник тј. вежбе у гађању и пуцању као и ратне вежбе, што је све трајало око три месеца, па када сам ту обуку свршио, укаже ми се прилика те будем примљен у канцеларији моје сатније за писара, где сам лепо господски живео, упоредивши живот једног регрута, са једним писаром компаније, толика је разлика, да се представити неможе. Значи да сам само тада осећао комодитет за све време мога службовања у војски. Треба помислити како сам волео после уредовних сати, ја дечко са села, шетати по осечким улицама и посећивати осечка кина и позоришта, што сам највећма волео.⁵

Али и тому је морао доћи крај. Новембра месеца имао се формирати један марш батаљон, а то је био 25 на броју, који је имао отићи на фронт, па како са сваком компанијом, или како смо

4 Проф. др сц Иван Балта, „Цивилни живот и апрови-зација у Осијеку и Славонији у Првом светском рату“, Зборник радова – научно саветовање, Архив Војводине, Нови Сад, 29. октобар 2015.

5 Осек односно Осијек је проживео тешке године током Првог светског рата: несташнице хране, глад, епидемије колере и црних богиња, полних болести, осам ратних кредита, збрињавање великог броја рањеника и ратне сирочади из Босне и Херцеговине, велики број ратних инвалида, 1.200 заробљених Руса који су били на принудном раду, ратне профитере, дезертере, криминалце, вербалне деликте...

ми говорили сатнијом, мора ићи и писар, који ће имати да води све књиге и спискове своје момчади те уопште све потребне канцеларијске послове обављати, то јер другог писара није било, одреде мене, да ја морам као писар ићи на фронт и да имам све потребно излиферовати и спремити (сав канцеларијски прибор) као и ново одело и ципеле, које сваки војник добије кад полази на фронт.

Месеца новембра 1916. кренем ја са тим батаљоном из Осијека на Руски фронт, којом приликом сам железницом прошао целу Мађарску, али пре него одемо на фронт цео наш батаљон имао је извршити преко зиме 1916/1917. ратну вежбу у месту званом Сент Миклош код Мункача⁶, који се налази одмах испод Карпата. Ту се је момчад учила бацању бомби, копању заклона, журишима, пуцању итд.

У томе селу био је живот за мене прилично подношљив и јер сам се помирио са судбином, да морам као и остала браћа трпити и подносити све тешкоће. Истина, на вежбу нисам ишао, али је ипак тешко кад никог свог познатог немаш, све је око тебе туђе и страно, па немам право с ким ни да разговарам. У Сент Миклошу остали смо све до месеца априла 1917. Тада смо морали поћи на фронт. За време боравка у Сент Миклошу добијем ја упалу левог ока од чега сам морао отићи у болницу Мункач где сам провео више од месец дана мислећи да ћу се тада моћи извући да неидем на фронт, али ме та срећа није послужила, јер су ми око залечили и ја сам се морао вратити натраг у своју чету.

6 Мункач, град у ондашњој Угарској, данас у Украјини. Кроз векове у Мункачу и околини живели су Русини, Јевреји, Украјинци, Мађари, Пољаци, Руси, Чеси.

Велике недеље год.[ине] 1917. буде одређен наш полазак на фронт, а на Велику среду били смо већ вагонирани и тада смо кренули пут фронту. На Велики петак стигли смо до последње станице близу фронта и ту смо се извагонирали примивши своју храну [за] доручак. Након тога постројили смо се и кренули на фронт који је био удаљен од железничке станице 40-50 км. Тога дана стигли смо у једно село где смо сви православни присуствовали у цркви Служби Божјој, јер је тога дана био Велики петак а мештани су били русинске вере⁷, па смо се тако могли помолити Богу за своју срећу на фронту. У том месту смо и преноћили и сутра дан, на велику Суботу, кренули смо даље.

Идући тако кроз неке шуме, приметили смо на једној просеки изломљена крила од авиона, који је био аустријски и одмах нам је било јасно да до фронта није далеко, јер су се по кад-кад чуле и детонације од експлозија топовских зрна.

Сада се нама почео уливати страх, јер смо видели да ту ваља изгубити главу и чим се уз пут чуло зујање каквог авиона одмах нам је наређено да имадемо сви полегати, што смо ми са страхом чинили, али нам се међутим ништа није десило јер је авион ишао даље својим путем. У вече тога дана стигли смо у фронт, јер се по дану није смело ићи, да нас неби непријатељ приметио.

Фронта је била код места Сађава-Бохородичани⁸, те је Сађава била у нашим рукама а Бохо-

7 Православни Русини су прихватили унију са Римокатоличком црквом 1646. године, али су себе увек сматрали православним хришћанима.

8 Сађава-Бохородичани тада под Аустро-Угарском, данас у Украјини.

родичани у руским *vis a vis*. Те ноћи буде сва момчад подељена у чете и тако ја будем додељен 9. чети 25. батаљона 28. пука на фелдпост 396.⁹

Ту где смо стигли и где смо додељени била је фронта али на тако згодном положају да нас непријатељ ни у пола дана није могао видети када смо се кретали. Наше настанбе биле су земуници покривене дебелим балванима и земљом а на десетак корачаја је била бојна линија толико дубока да се по њој могао кретати и највиши човек непримећен од непријатеља. За време пуцања попне се на банак и тада је могуће опет непримећен гађати у непријатеља јер је тело осим главе сво заклоњено.

2.2. Ускршњи прекид ватре на фронту

Прва проспавана ноћ у фронти била је тешка и суморна али када је свануло, освануо је

9 Домобранска осјечка пешачка пуковнија (Osjecker Landwehr-Infanterie-Regiment Nr. 27, Eszéki 28. honvéd gyalogezred) била је пуковнија с подручја Краљевине Хрватске, Славоније и Срема, територија које су биле у саставу Аустро-Угарске. Пуковнија је основана 1889. а расформирана 1918/19. године. Средином 1914. укључена је у 42. домобранску пешачку, звану „Вражја“ дивизија. Упамћена је по нечувеним злочинима над српским цивилним становништвом Срема и Мачве. Учествовала је у биткама на Церу и Колубари, освајању Црне Горе, а затим је упућена у Галицију. Почетком 1918. године пребачена је на италијански фронт на Сочи где остаје до краја рата. Стожер (штаб) пуковније био је у Осјеку. Међу војницима поменуте дивизије, на пример, били су Хрвати Јосип Броз Тито и Мирослав Крлежа, похрваћени Словенац Владимир – Владко Мачек, Србин Светозар Прибићевић и други – Vladimir Dedijer, *Josip Broz Tito, Prilozi za biografiju*, Beograd 1955, 63–65.

леп сунчан дан, а осим тога и највећи наш празник Ускрс, пун радости и весеља јер се тога дана на фронти славило и није ни једна пушка пукла, а када сам отишао у бојну линију да погледам како лежи непријатељски фронт, предамном се указала дивна романтична долина у самим ливадама, а на 1.600 метара удаљености од нас био је Руски фронт поред кога је текла мала речица звана Бистрица, преко које се могло за случај потребе прелазити, што су Руси учинили – баш тога дана око девет сати у јутро прошло је неколико Руса парламентарца у правцу нашег фронта носећи собом беле заставе и новине викајући непрестано: „Братко, не стрељај“. Наши су војници добили наређење да не пуцају, а пољска страна наша довела је Русе везаних очију у нашу линију а затим даље спровела до Бригаде. Када смо ми видели како се на фронти појављују непријатељски војници да једни другима иду као у госте, није нам тада било тако страшно, јер није било ни издалека онако како се то замишљало и како смо ми слушали.¹⁰

Али, после извесног времена долазило је до окршаја. Падале су око наших глава гранате и шрапнеле, било је мртвих и рањених али у мањој мери. На томе месту задржали смо се до конца месеца јуна, када је непријатељ пробио нашу фронту на левом крилу, од нас удаљено око пет-шест км коју су држали Мађари, па како су

10 Као што се види, међу припадницима зараћених страна – аустроугарске и руске – владало је, у формалном смислу, уважавање и поштовање, као знаци чојства и јунаштва. У другом светском рату, у Независној Држави Хрватској, припадници хрватске војнице вршили су велике злочине баш на православне празнике.

се они услед навале Руса повукли¹¹, то смо и ми једне ноћи морали повући се са свог положаја да исправимо линију да нам неби случајно непријатељ дошао иза леђа. Код повлачења морали смо сву муницију и бомбе које нисмо могли собом понети, сместити на једно место, покрити сламом и након одласка последњег војника – спалити. Једно вече стиже заповест, да сав експлозив који се налази код војника (бомбе, пушчане гранате, ракете и муниција) има бити донесено и стављено у моју пољску од дрвета саграђену канцеларију и све тамо сложити, па кад све то би учињено, набављено је однекуд сламе и сва та муниција у канцеларији буде покривена сламом а затим поливена петролеумом. Те вечери око девет сати у вече било је већ све спремно за полазак, јер се по дану није смело кретати пошто би то непријатељ опазио и онда осуо ватру на нас. Када смо тако сви били

11 Алексеј Алексејевић Брусилов, *Ратне успомене*, Геца Кон, Београд 1937. Генерал Брусилов покренуо је 1. јула 1917. године такозвану „офанзиву Керенски“, која се у историји рата назива и друга Брусиловљева офанзива. Наиме, прва Брусиловљева офанзива, јун-септембар 1916, била је обећана Антанти како би јој помогли и смањили притисак на Западном фронту. Била је изузетно успешна јер су разбијене аустријске IV и VII армија, а Силе осовине изгубиле су милион и по војника (од којих 400.000 ратних заробљеника) и 25.000 квадратних километара. Брусилов је покопао све наде Аустроугара за успех на Источном фронту када је потиснуо аустријско-немачке трупе код Станислава и заузео Халич. Водећи битке на равничарском терену и без заклона око Новицја и Добровљана страдао је велики број војника нарочито из 28. осјечке пуковније. Друга Брусиловљева офанзива је због нестабилног стања у Русији, лошег снабдевања али и немачких војних појачања, обустављена половином јула 1917. године.

спремни за полазак, падне команда за појединачно отступање у позадину.

Када се и последњи војник наше сатније буде повукао, један командир подофицир имао је наређење, да шибицом потпали ону сламу у мојој канцеларији и да запали тамо смештен експлозив. Ми смо у то доба већ били доста далеко одмакли тако, да нисмо ни могли чути дејство експлозије од запаљених бомби.

Пошто смо се повукли за неколико километара уназад, дошли смо у неку шуму и тамо се провизорно ушанчили, само да би непријатеља у његовом напредовању што дуже задржати могли.

Али је непријатељ био насртљив, па је наваљивао неби ли нас некако деморалисао, јер је непријатељ у тим приликама увек слао напред своје Козаке, који су по злу познати као и српске комите¹², јер начине страх и трепет својом виком и брзином и што код њих нема никакве милости, кога год стигну, они га смакну. Зато је то код нас уливало велики страх. На том положају задржали смо се само два дана. Онда је непријатељ тога поподнева навалио и са војском и са топништвом и пробио фронту на левом крилу, тако да смо ми морали напуштати наше позиције и повлачити се кроз шуму назад. Некоји наши заповедници официри са митраљезима остали су у својим ровови-

12 Српске комите, односно српски четници, су, у ствари, српски добровољци који су се борили у Турској до балканских ратова 1912–1913, као и у Топличком устанку и Црној Гори 1917. године против аустроугарско-немачко-бугарских окупаторских јединица. Да је лажна пропаганда у аустроугарској држави против српских четника допрла и обичног српског човека потврђују управо и речи Николе Тубића.

ма и са војницима да би непријатеља задржали од напредовања. Али је непријатељ био упоран да фронту пробије и то му је коначно успело, те је тако жестоко наваљивао, да је јуришао на бајонете и том приликом једног нашег официра заповедника стројне пушке на бајонет набили и тако га у његовом заклону убили а његову машинку пушку сву излупали. Тај официр, кому моментално име неznam, покопан је на том месту где је погинуо, а његову хумку видели смо када смо се истим путем враћали натраг када смо кроз осам дана опет непријатеља гонили.

Код нашег повлачења пролазили смо у бежању куд који, кроз једну велику и доста густу шуму, па тако бегајући изгубили смо потпуно оријентацију и нисмо знали куда идемо. Бежали смо куд који као пилићи кад их кобац поплаши. Као војници једне велике силе били смо добро опремљени са гуњевима, целтама¹³, вешом, обућом и одећом, па у том бежању бацало се све са себе на све стране по шуми, само да би човеку било лакше бежати. Ту се није гледало на огртач, гуњ, рубље, муницију, бацало се све што је сувишно само да би се олакшало при бежању. У том бежању залутали смо дубоко у шуму, незнајући да ли бежимо од непријатеља или идемо к`њему и у том часу сасвим случајно наиђемо на једног нашег капетана, који нас окупи све око себе, извади своју бусолу да би се ори[j]ентисао и показао нам правац куда треба да идемо, да би изашли на једну просеку. У том метежу наишао сам на једног Шиђана Глишу Нинковића који ми предложи да се са још

13 Целта је део војничке опреме – шаторско крило.

неколицином Сремаца сакријемо у један џбун и да ту сакривени сачекамо Русе и њима се предамо. Ја из бојазни нисам хтео предлог Глишин прихвати-ти и продужим бежање у правцу просека. Међу-тим, Глиша и његово друштво остану у шуми и падну у руско заробљеништво.¹⁴

Када сам ја изишао на просеку и удружио се са осталим бегунцима видео сам иза нас далеко

¹⁴ *Споменица Прве српске добровољачке дивизије 1916–1926*, Просвета, Београд 1926; *Југословенски добровољачки корпус у Русији 1914–1918*, Војноисторијски институт ЈНА, Београд 1954; *Добровољци у ослободилачким ратовима Срба и Црногораца* – зборник радова са научног скупа одржаног у Кикинди 11. и 12. априла 1996, Институт за савремену историју, НИП Комуна, Београд 1996.

У кијевском заробљеничком логору у Дарници (Украјина) као и у Одеској, Харковској и Јекатеринославској губернији налазио се највећи број словенских заробљеника из јединица аустроугарске војске. Руска влада прихватила је настојање заробљеника да се боре на страни Срба. У договору са српском владом, лета 1915. године, почело је пребацивање добровољаца из Украјине Дунавом у Србију. Тако је до септембра 1915. на балканска ратишта пребачено око 3.500 војника.

У Одеси је новембра 1915. године формиран Српски добровољачки одред, који је убрзо бројао више од 1.000 војника и официра. Прихватајући захтев српске владе да се од српских заробљеника у Русији образују добровољачке јединице, руска врховна команда је уз сагласност цара Николаја II Романова дозволила свим јужним Словенима што су се налазили у заробљеничким логорима у Русији да, под вођством официра српске војске, постану саставни део руске команде.

Прва српска добровољачка дивизија формирана је 16. априла 1916. у Одеси и бројала је око 10.000 добровољаца под командом пуковника Стевана Хаџића. Током маја 1916. српске добровољце у Одеси посетио је Никола Пашић, председник владе Краљевине Србије.

по прилици један км кроз просеку, једну велику руску колону која нас је у стопу гонила и за нама пуцала. Куршуми су били дум-дум и када случајно погоди у дрво, он пукне као да ти је Рус за петам, па нам је то уливало још већи страх. Бежали смо све брже и безобзирније док нисмо наишли на један дубоки канал који ограђује шуму и преко тог канала, излазило се из шуме на једну ливаду. Али је преко тога канала била вештина прећи: канал дубок, пун воде а преко њега постављено једно дебље дрво шест метери дуго, преко кога се појединце прелазило.

За прелаз по том дрвету, човек је морао бити акробата да пређе, а да не падне у канал. Поготово ја који сам осим пушке носио собом и пун тежак руксак списа из канцеларије. Дошавши код прелаза, а срећом последњи, прекрстим се са речима „Боже помози!“, кренем напред преко дрвета.

Ишао сам али са сталном слутњом да ћу пасти у канал, и срећом корак по корак пређем срећно, а када сам прешао чинило ми се, да ми је један велики терет сишао с'врата.

Онда се предамном указа лепа ливада у долини, преко које морам прећи и ући у другу шуму. Тако сам ишао до главног пута који води кроз шуму и што сам дубље залазио у шуму, мрак се почео већ спуштати. Идући тако просеком, дођем до првих наших линија. Дужином пута ишла је непрегледна и недогледна колона војника, кола и коња која је полазила према позадини, а она прва линија на коју сам наишао постављена је само провизорно да од наступајућег непријатеља

заштити своју одступницу. У тој линији широкој два-три километра, ископао је сваки војник себи грудобран да би себи могао начинити заклон од земље и у тој рупи лежао чекајући да непријатељ наиђе. На просеку куда је наша војска пролазила постављени су са сваке стране по један митраљез који су били спремни да ступе у дејство, ако би се туда непријатељ појавио. Када смо се повукли дубоко из шуме у позадину, дошли смо до старих, од пре ископаних заклона па смо се ту на чистини задржали очекујући непријатеља. Ноћ смо провели мирно спавајући под ведрим небом, али сутрадан када је свануло, ми смо мислили да непријатељ неће тако брзо за нама. Међутим још пре ручка почели смо добијати топовске гранате од непријатеља, који се налазио у шуми сакривен. Код нас је стање било врло очајно када је тога дана почела и киша падати, па с једне стране бије по нама киша а с друге непријатељ. За оне војнике наше који су бегајући кроз шуму све своје ствари (кабаницу, деку, целту) побацали, морали су онако мокри и покисли лежати у својим заклонима у блату и води и дрхтати од зиме, али је срећа још у томе била, што је било лето, месец јуни, па се је ово зло и подносило. Газили смо кроз спојне јарке велико блато тако, да смо од њега начинили прави малтер.

Ја сам у том рову проводио дане и ноћи, па немајући ништа над главом, ја рапапнем у том заклону своју целту и тако сам под њом спавао, а киша је падала и гранате свуда око мене праштале.

Ту смо се задржали пуних осам дана па када је осмо јутро освануло угледали смо леп сун-

чан дан, а пред нама далеко у шуми видели смо велике ватре и дим, што је био знак да непријатељ отступа. Морам напоменути да је на нашем левом крилу фронта била дан раније јака топовска и митраљеска ватра тако, да је непријатељска линија пробијена и онда је непријатељ да изједначи своју линију морао се полако повлачити.

Када су то видели наши заповедници издали су наређење за наше напредовање и ми смо кренули за непријатељем.

Лето је било већ у пуном јеку, сунце је грејало, а ми смо кретали полако напред и то у колонама, док је један део војника ишао пред нама као челници, који су нам осигуравали напредовање. Непријатељ се није тако брзо повлачио, већ се на појединим местима задржавао и отварао на нас ватру, па је тако често долазило до окршаја. Прозлазили смо шуме, ливаде и поља и где нас затекне ноћ... ту смо преноћили. Прошли смо једнога дана баш поред оног места где је била моја канцеларија у којој су биле смештене оне бомбе и муниција и запаљене, па сада на том месту виде се само остаци од експлозија, распрснути фишеци, а од собе канцеларијске ни трага, све је изгорело и од експлозија разнешено и са земљом сравњено.

Ишли смо даље напред и ушли у прво место које је непријатељ држао а звало се Бохородичани. Жалосно је било гледати оне разрушене куће у томе месту, које је било на домет нашем топништву, па кад год се шта сумњиво на противничкој страни укаже, наше је топништво бацало гранате на то место. Куће су избушене гранатама и порушених и изгорелих кровова пружале утисак

последица каквог јаког земљотреса.

Руси су већ били далеко од нас и ми смо их у стопу пратили. Када би их стигли, долазило је увек до чаркања и пушкарања и увек је било мртвих и рањених.

2.3. Зелени лук

Романтично је било пролазити поред пољских салаша који су били засејани пролетњим усевама, па како су војници били жељни само видети зеленог лука, то је код војника настало такмичење ко ће више лука да набере, да би се касније једући га и заситили се.

Жене које су биле по салашима приликом проласка наших војника износиле су сира и млека, које су давале војницима и тиме их чистили¹⁵, а грамзивост војника за сиром и млеком може се замислити какова је била. Они су тога били жељни.

Напредујући тако прешли смо преко жељезничке пруге која води од Коломеја¹⁶ за Станислав¹⁷. Та је покрајина била Аустро-Угарска, па када су је Руси освојили, они су жељезничке шине проширили за свој возни парк, јер су шине Руских жеље-

¹⁵ Становништво Бохоридичана чинили су Јевреји, Пољаци, Русини.

¹⁶ Коломеј тј. Коломеа је град на реци Прут, која је у западној Украјини од 1991. године. Током историје прелазио је у руке Пољака, Молдаваца, Аустро-Угара, Совјета.

¹⁷ Станислав-Ивано-Франкивск, град основан 1663. као утврђење, именован по оснивачу пољском великашу Станиславу Потоцком. Био је под влашћу Аустријанаца, Аустроугара, Пољака, Совјета. Данас се налази у западној Украјини под именом Ивано-Франкивск.

зница шире од осталих европских. Зато је и било врло незгодно нашој трен колони да брзо довози војски потребне намирнице у храни и муницији, јер је прво требало жељезничке шине сузити и довести у склад са нашим жељезничким парком да би се намирнице могле жељезницом превлачити.

2.4. Руси као непријатељи

Рус је наступајући рушио све до чега је дошао само да нама начини што већу штету. Тако је рушио мостове, прокопавао друмове, да неби наше топништво тако брзо напредовало.

Палио је жељезничке станице а скретнице динамитом разарао, да би што више онеспособио вожњу наших жељезница. За собом није ништа од вредности остављао, већ је све собом понео. Наши војници онако гладни наилазили су на бачене руске конзерве, па када су их отварали, исте су од покварених експлодирале и распростирале неподношљив смрад. То су биле конзерве риба, које су се на оној врућини укварили и онда од Руских војника бачене. Иначе се ништа честито није налазило.

Рус је велики материјалиста јер је све своје чувао и није бацао у повлачењу као наши војници.

Наш војник није наишао ни једну деку коју је бацио за време повлачења, све је то Рус покупио и собом понео.

Како сам већ навео долазило је између наших челника и руских зачелника¹⁸ до жешћих

18 Зачелник значи последњи војник у одступници.

борби па када смо после тих борби наилазили на та места, видели смо мртвих и рањених војника и нешто побачаног оружја. Једнога дана у том напредовању, добије заповест наша чета да има ступити у прве редове и гонити Русе. Био је то одлучујући час, погинути или остати.

Рус се био повукао на једну узвишицу, сместио своје топове и митраљезе и нас несметано гађао, док смо ми трчали и падали, док се не дограбимо какова заклона. Добро су нам дошли у пољу засејани кукурузи, који су већ били надвишили човека и ту смо се могли донекле скривати.

Било је доста одлучујућих борби, јер се Руси нису дали тако брзо гонити, они су од себе давали доста велики отпор, да није било и несметано напредовати. Жртве су падале, а без тога није могло бити, то није била никаква игра ни вежба, то је био рат.¹⁹

Како су Руси за собом рушили све ђуприје то је нашој војски било доста отежано напредовање, јер се није могло брзо напредовати.

Тако смо морали газити преко потока и

19 С. Томовић, *Монографија Шиде*, Шид 1973, стр. 78. Шиђани који су се борили на Солунском фронту: Лазар Барјактаревић, др Лазар Благојевић, Митар Боћвански, Јован Влашки, Илија Гегих, Миленко Гегих, Светислав Грчић, Љубан Дражић, Лазар Ђорђевић, Милан Ђукић, Душан Зековић, Ђока Ковинчић-Аралица, Милан Коички, Стеван Коички, Петар Матић, Светислав Мердановић, Митар Миличић, Милан Момировић, Рада Мирковић, Марко Пајић, Драгутин Парожански, Славко Симић, Влада Славујевић, Душан Славујевић, Љуба Славујевић-Шандић, Мишко Тиосављевић, Сима Тиосављевић, Гавра Тубић и Лазар Убавић.

Погинули на Солунском фронту из Шиде: Јован Влашки, Влада Славујевић и Светислав Грчић.

река где нам је претила опасност да се и подави-мо. Међутим на ту маленкост није се гледало, већ се само морало напред ко жив ко мртав. У то време жито је већ било покошено и сложено у деветице, па су и те деветице нама служиле као заклон од куршума.

Русе смо тако гонили кроз целу Буковину до града Черновица и дошли до тремеђе границе Русије, Румуније и Аустрије и ту се ушанчили. Ситуација је ту била врло критична по нас. Имали смо против нас два непријатеља и то с једне стране Румуне а с друге стране Русе. Дакле, две унакрсне артиљеријске ватре. Румуни су имали неке далекометне топове који су гранате бацали далеко иза нас и то тамо куда су се кретала кола путевима и друмовима, да би им спречили кретање. А Руси су своје гранате упућивали право на нас.

2.5. Сребрна медаља за храброст

Да би описао случај како сам, зашто и на који начин добио сребрну медаљу за храброст, морам се вратити на оно наше повлачење кроз ону шуму. Кад смо дошли у већ стојеће декунге²⁰ и исте запосели, непријатељ је на нас силно навалио, хотећи да нас онако разбијене потера далеко у унутрашњост, али смо ми били издржљиви. Истина, жртве су падале јер је непријатељ немилосрдно тукао, али се ми с места нисмо мицали. Гранате су падале око нас попут кише помешане са шрапнелима, оним смртоносним кликерима и од

²⁰ Декунг значи заклон.

толике силне ватре, непријатељ на нашем левом крилу пробија фронт и прође преко наших линија у даљини око три км, а мој заповедник бојећи се да непријатељ не дође нама за леђа, нареди мени да ја под оном кишом граната одем до нашег батаљона који је био смештен са канцеларијом под једном друмском каменом ћупријом удаљеном од нас петстохвати и да батаљонском заповеднику саопштим да је непријатељ на левом крилу пробио фронту па да се затражи појачање од дивизије, да нам непријатељ неби дошао иза леђа. Ја сам ту заповест по цену свога живота извршио и гранате су око мене падале и забадале се у мекану земљу оранице те тако ни експлодирале нису, већ сам само од распрснуте земље био попрскан, што није чинило никакву опасност.

Оне гранате које су пале на тврдо тло и на цесту експлодирале су.

Да сам ту заповест свога заповедника у целости и са успехом извршио, морао сам му то по повратку саопштити, а тај повратак је био исто тако критичан, као и полазак под кишом граната, те само могу хвалити сретан случај да ме ни једна граната или комад од ње није погодио, и тако изнесем живу главу. Када сам дошао до наших декунга видео сам да су наше три стројне пушке постављене изван декунга и туку непријатеља с'бока који се је већ постепено почео повлачити са леве стране где је учинио пробој, и тако је ситуација у најкритичнијем моменту спасена и ми после тога за пар дана поштеђени офанзиве.

За тај свој подвиг, био сам од стране мога заповедника предложен за одликовање малом сре-

брном колајном за храброст, коју сам добио.

Пошто су се Руси са својих положаја повукли то су у отступању са собом палили све што су мислили да ће нама бити од користи. Пошто сам већ раније описао све те операције око повлачења Руса, то ћу сада наставити даљи ток борби у описивању.

2.6. Руси склапају примирје, одлазак у Италију целе 42. дивизије

На тремеђи код села Бојан близу Черновица²¹ задржали смо фронту око месец дана, а после тога добили смо замену и моја чета добија наређење да има заузети положаје на северној страни фронта. Овај смо фронт задржали до Божића 1918. када је са Русима склопљено примирје.²²

После закључења примирја добије цела наша 42. дивизија наређење да има руски фронт напустити и отићи на италијанско ратиште. Тако смо се ми једнога дана кренули возом у правцу Будимпеште-Беча-Бечког Новог Места, Боцена и Триента. У Триенту²³ смо се извагонирали и кренули пешице у правцу Кампа Муло, места које се

21 Место у данашњој Чешкој.

22 Примирје између Совјетског Савеза и Централних сила, без присуства Антанте, потписано је 26. новембра 1917. Након дуготрајних преговора мир је потписан 3. марта 1918. у Брест-Литовску. Мир су потписали представници нове, совјетске власти која је дошла у револуцији изведеној крајем октобра то јест почетком новембра 1917. године. Русија је изашла из рата изгубивши огромне територије уз плаћање ратне штете.

23 Триенто односно Тренто, град у северној Италији.

налази тик до фронта. На тај фронт стигли смо месеца фебруара 1918. и задржали смо се око шест месеци.

Месеца јуна исте године дође наређење са највишег места, да се има учинити с'наше стране последњи покушај да се талијански фронт пробије и доспе до талијанских равница где нас очекује обиље свакојаким посластица а нарочито познатих добрих макарона.

У очи офанзиве наша је чета дошла је у једну велику каверну²⁴, где је имала чекати до сванућа. Ту је сваки војник добио по једну флашу рума да би добио што више куражи за сутрашњу офанзиву.

Ујутро око три сата почела је прво са наше стране топовска бубњарска ватра која је гађала непријатељске положаје и трајала до чистог сванућа. То је формално била грмљавина топова јер је и непријатељ са своје стране гађао топовима наше положаје.

Када је било чисто свануло, крене наша чета спојним јарцима у правцу непријатељског фронта. Ја сам се као четни ћата још мало задржао у каверни, да би доцније сам пошао за мојом четом и на моје велико изненађење нисам могао наћи своју чету, па сам тако морао да се задржим у једној непријатељској каверни, коју су наши освојили, јер даље нисам могао пошто је тада почела да пада јака киша. У тој талијанској каверни нашао сам неке болничаре од разних чета и пукова па сам се њима придружио. То је било око 10 часова пре подне.

²⁴ Каверна значи бункер.

2.7. Рањавање

Како тога дана војници нису могли примити од кухиње припадајуће јело, јер се кухиња налазила врло далеко у позадини фронта, то је сваком војнику пристајало право да поједе по једну конзерву коју је као резерву код себе имао.

Тако сам и ја поступио и појео једну месну конзерву. Али када сам то учинио код мене је иза тога наступила жеђ, а воде није било.

Поред мене у каверни седео је један војник чијег се имена сада не сећам, и ми смо се договарали како би до воде дошли да би своју жеђ загасили.

Ја сам иза тога устао и дошао на врата од каверне са чијег је довратка капала вода од кише која је напољу падала. Ту ми дође на ум да би се ту могло доћи до воде и ја заједно са оним војником узмемо своје порције и ставимо на довратак каверне где је киша падала да се у порције накупи довољно воде како би се могли напиту. Када се у порцију напунило нешто воде ја сам је подигао, мало нагнуо да се песак оцеди и онда сам воду попио. Иза тога наступила је још већа жеђ и ја опет ставих порцију на довратак да се вода напуни.

Тек што сам порцију на њезино пријашње место ставио и мало почекао, наступио је тога момента неки јак потрес – експлозија од које смо нас обојица попадали и кроз краће време од силног притиска ваздуха нисмо долазили свести. У дубини каверне где су седели остали војници болничари, горела је пољска лампа, која се услед ваздушног притиска одмах угасила.

Када су то видели војници болничари упалили су поново лампу и потрчали к' нама у помоћ, да виде шта се је то нама догодило.

Дошавши код нас, видели су да нас обојица лежимо на земљи и подигоше нас.

Када су мене подигли, једва сам могао да се надишем зрака, који ми је услед зрачног притиска био из плућа истеран. Водећи ме тако двојица болничара у унутрашњост каверне, ја сам осетио како по мојим ногама-бутинама клизи нешто вруће. То је била крв која је текла из рана које сам задобио од оне експлозије.

Болничари су ме тако рањеног поставили на њихова носила где сам лежао до идућег јутра.

Разуме се да су ме болничари прегледали и ране на место превили.

Да би приказао од чега је та експлозија настала од које сам ја рањен, навести ми је, да је то била залутала талијанска граната која се баш више врата од наше каверне забола, ту експлодирала, врата зарушила и мене ранила. Да је граната само неколико центиметара ударила ниже, и ја би се онда спомињао као један од незнатних јунака.

Лежећи на носилима, ја сам слатко заспао, али када сам се пробудио осетио сам болове у ногама и нисам се могао никуда кретати.

Када је око три часа ујутро почело свањивати, договоре се четири болничара да ме пренесу на Батаљонско превијалиште. Срећа је што су Талијани ову каверну сачинили са двају врата, иначе да тога није, ми би сви услед затрпаних једних врата морали муку мучити како ћемо из каверне изаћи напоље. А овако је ишло добро јер

су ме болничари изнели кроз она друга врата из каверне напоље.

Када сам био напољу видео сам да је почело свитати и услед јучерашњег кишног дана спустила се увалом нека густа магла, што нам је свима врло добро дошло, јер да је био леп дан, Талијан би пуцао на нас и Бог зна шта би било с нама. Куда су ме болничари носили све је било од граната изривено и тешко је било корачати. Идући тако наишли смо на једног војника у седећем ставу коме је капа пала с' главе, мислећи да он спава... али када смо дошли близу њега, видели смо да је мртав јер му је киша која је јучер падала сву косу поделила. Сиромах незнани јунак погинуо је од италијанске гранате.

Оставили смо га, да га други покопају а ми смо наставили пут превијалишта.

Срећно смо стигли на превијалиште и ту сам одмах био прегледан и добио врућ чај да се окрепим. Ту сам морао лежати до касно увече, јер се превоз рањеника није могао вршити по дану, пошто је непријатељ топовима гађао нашу болничку колону.

То је било код места званог Галио²⁵ које је било од талијанског топништва све порушено. Непријатељ је знао да у то место долази наша болничка колона по рањенике, па је и ноћу бацао гранате на то место небили било што више рањеника. Тако сам ја те ноћи и поред топовске ватре срећно превезен на батаљонско превијалиште.

На том превијалишту лежао сам у баракама 1 дан и ноћ и ујутро камионом превезен до ста-

25 Галио је град у североисточној Италији.

нице жичане жељезнице²⁶, где сам укрцан с једним талијанским заробљеником такође рањеником, у један вагонет и преко гора и планина спуштен у долину где је била жељезничка станица. На тој станици чекао је воз на рањенике и ја сам се укрцао на тај воз, који је возио кроз целу Аустрију и Мађарску тражећи болницу где ćemo се сместити, али су све болнице биле пуне рањеника тако, да сам дошао чак у Темишвар и тамо смештен у неке баракe, које су служиле Руским заробљеницима као болничке баракe.

У Темишвару сам био око 40 дана где сам био подвргнут једној операцији и том приликом извађено ми је хируршким путем једно тане из десне ноге. Док још није рана зарасла ја сам некакo издејствоваo, да путем лажног телеграма будем пуштен кући на допуст (14 дана) с'тим да се по истеку тога допуста имам јавити својој Команди у Осијек.

Када сам дошао кући, моји родитељи су се врло изненадили мом доласку а и тешко им је било, када су мене онако слабог и изнемоглог видели.

Уместо да по истеку допуста одем у Осек ја сам по наговору такозваних шидских бегунаца остао код куће кријући се по туђим одајама и спавајући по таванима, сламама и њивама у кукурузу. То је било у јесен 1918. године.

Срећом, за цело време мог бегунства, ја нисам био тражен од власти и тако сам дочекао свршетак рата концем октобра 1918. године.

Хисторија је већ писала стварање и уједи-

26 Вероватно је реч о некој врсти успиначе.

њење свих Срба, Хрвата и Словенаца под династијом Карађорђевића у једну државу која је доцније добила право своје име Југославија.

ТРЕЋИ ДЕО

3.1. Осврт на приватни живот

Године 1919. о Митрову дану [8. новембар] испросио сам себи за супругу Вукосаву рођ.[ену] Крсмановић, с којом сам се венчао 25. јануара 1920. год.[ине] и са истом у браку родио четворо деце. Најстарија је кћи Цветанка рођена 2. III 1921, затим син Бошко рођен 14. I 1923, Милорад рођен 22. XI 1924. и Гојко рођен 19. IV 1926. год.[ине].

Сва су ми деца хвала милом Богу жива, здрава и напредна. Цветанка је са одличним успехом завршила Грађанску школу положивши са одличним малу матуру.

Бошко је по завршеној Грађанској школи уписан године 1938. у Средњу пољопривредну школу у Ваљеву, коју је срећно завршио у 1941. години. Милорад и Гојко такођер су завршили Грађанску школу, те Милорад као старији буде уписан на Средњу техничку школу у Нови Сад у којој 1940. год.[ине] заврши први разред, док је априла 1941. школу морао прекинути услед прилика које су ратом настале.

Црква Светог Николаја у Шиду,
око 1930. године

Разгледнице Шида, између два светска рата

Никола Тубић као аустроугарски солдат

Никола Тубић са оцем и маћехом, око 1925. године

Венчање Николе Тубића и
Вукосаве Крсмановић

Деца Николе и Вукосаве Тубић:
Цветанка (1921), Бошко (1923), Милорад (1924) и
Гојко (1926), око 1930. године

Никола и Вукосава Тубић са децом, 1938. године

Летак Надбискупије ђаковачке о прекрштавању православних Срба, 1941. године

Braćo pravoslavna! Braćo u Hristu!

Duhovna djeco moja!

Predviđet sretnog zemaljskog života i vječnog blaženstva jest poštivanje ljudskih i Božjih zakona. Ljudske zakone propisuje zakonita vlast, a Božje zakone određuje nam vjera i tumači crkva naša. Već Hrist je rekao farizejima: „Dajte Boga božje, a caru carevo.“

Danas proživljavamo vrlo teška ratna vremena, kada je još više potrebno poštivati propise zakonitih vlasti i držati se zakona Božjeg. Osobito nam je potrebna vjera, koja nas je održala u najtežim danima i najtežim vremenima. Baš danas moramo biti prožeti dubokom vjerom i osjećajem odgovornosti prema domovini, obitelji i savjesti našoj.

Vjera i savjest potrebni su nam danas tim više, što se neprijatelj našeg zemaljskog dobra i spasenja duše naše digao protiv nas u namjeri, da nam uništi sve, što nam je sveto: našu obitelj, našu crkvu i domovinu našu. Bezbožni partizani i ljudi plaćenici zavode nezke i neprosječni narod vukući ga u šume, a time u sigurnu smrt i propast. Ruše nam i pale domove naše, ubijaju naše najmilije i upropaštavaju svetinje naše. Pale se i ruše dapače fruško-goraki manastiri, gojitelji pravoslavlja.

Braćo pravoslavna!

Ne nasljedujte bezbožnim partizanima! Ne ostavljajte svoje domove, djecu i roditelje. Ne bježite u šume, jer Vas tamo čeka smrt i vječna propast! Čuvajte svetinju svrga prega i klonite se bjesomučnih očajnika, koji po šumama iz zasjede spremaju najveće zlo našoj domovini.

Braćo pravoslavna!

Ako su neki već zavedeni lažima ili strahom, pa se kriju po šumama, neka se odmah vrate domu svome, djeci svojoj i starim roditeljima. Vratite se materij crkvi pravoslavnoj, koja Vas čeka raskrštenih ruku i nudi oprostjenje, zaštitu i spokojstvo.

Braćo pravoslavna!

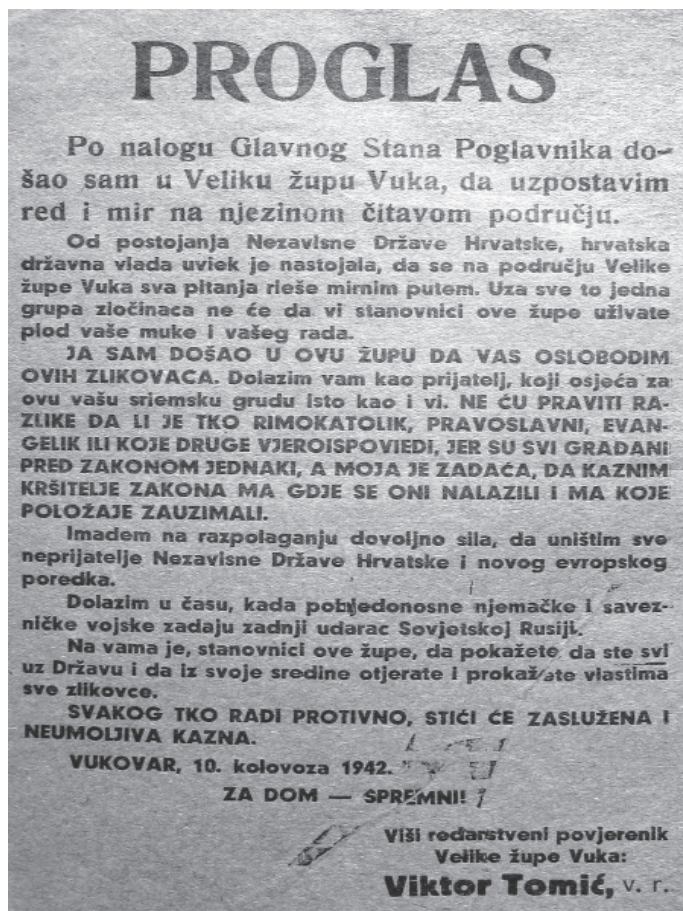
Vratite se kući svojoj i redovnom životu pod punom zaštitom zakonitih vlasti. Odcrcite se bezbožnika, koji truju Vaše duše i rade Vam o glavi. Blagost i dobronamjernost zakonitih vlasti pruža svima mogućnost, da nastavite svojim redovitim životom ispravnih građana i vjernih sinova pravoslavne crkve.

Vratite se svi, pa će Vam i dobri Bog pomoći, a ja Vam šaljem svoj arhi-pastirski blagoslov.

Germogen

Mitropolit zagrebački i cijele Hrvatsko-pravoslavne crkve u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

Летак о проглашењу Хрватске православне цркве,
1942. године

Проглас о операцији смиривања Срема,
лето 1942. године

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
VIŠE REDARSTVENO POVJERENIČTVO
ZA VELIKU ŽUPU VUKA

Broj : 1209-42. Hrvatska Mitrovica, 8. rujna 1942.

OGLAS

Pokretni Prieki sud, koji je dana 2. rujna 1942. godine zasjedao u HRVATSKOJ MITROVICI, donio je sljedeću :

OSUDU

1. Ilija Ninković, 31 god. st., iz Vojke	19. Dušan Svečanski, 24 g. st., iz Golubinaca
2. Milan Popović, 38 god. st., iz Golubinaca	20. Josip Klein, trg. pomoćnik, 30 g. st., iz Šida
3. Ivan Hancev, 28 god. st., iz Vojke	21. Ostoja Korčić, umir. riz. straže, 40gg. st., iz Šida
4. Zvon Masinjanin, gostioničar, 20 god. st., iz Belegiša	22. Stevan Pajić, stoljar, 31 g. st., iz Šida
5. Đorđe Savin, 21 god. st., iz Belegiša	23. Cveta Stepančević, obućar, 37 g. st., iz Šida
6. Slavko Nebriđić, 18 god. st., iz Belegiša	24. Milan Arsić, krojač, 43 g. st., iz Šida
7. Milorad Gruin, dak učitelj škole, 20 god. st., iz Vojke	25. Manojlo Vražić, klobučar, 32 g. st., iz Šida
8. Laza Bariaktarević, krojač pomoćnik, 20 g. st., iz Vojke	26. Paja Slavujević, 19 g. st., iz Šida
9. Doka Bejin, kolar, 35 god. st., iz Golubinaca	27. Djordje Širadović, gostioničar, 41 g. st., iz Šida
10. Ljubica Opačić, slikopis. pom., 23 god. st., iz Golubinaca	28. Milan Grčić, kovač, 34 g. st., iz Šida
11. Mirko Ljubinković, 24 g. st., iz Golubinaca	29. Simo Telek, 34 g. st., iz Šida
12. Nikola Vidović, 23 g. st., iz Golubinaca	30. Borislav Mirić, 44 g. st., iz Šida
13. Vlado Kočijašević, 20 g. st., iz Vojke	31. Spasoje Slavujević, ratar, 45 g. st., iz Šida
14. Miloš Trkulja, ličlac, 33 g. st., iz Vojke	32. Laza Slavujević, nadničar, 40 g. st., iz Šida
15. Dušan Lapšanović, 20 g. st., iz Golubinaca	33. Anlon Petrović, limar, 30. g. st., iz Šida
16. Djordje Vukajlović, 22 g. st., iz Golubinaca	34. Stevan Bešević, ratar, 27 g. st., iz Šida
17. Mitar Opačić, 22 g. st., iz Golubinaca	35. Branislav Ilić, dak učit. škole, 21 g. st., iz Šida
18. Spasa Vidović, 20 g. st., iz Golubinaca	36. Lazar Arsić, krojački nacrnik, 19 g. st., iz Šida

proглашени su krivima, jedni što su bili članovi komunističke partije, te ujedno članovi mjesnog komunističkog komiteta u Šidu i članovi komunističkih desetina, što su bili članovi partizanskih petarki, pristupovali komunističkim sastancima, te primali i čitali komunističke letke, a drugi što su se pridružili Fruškogorskom partizanskom odreda, prenosili poštu partizanima, sabirali novac za crvenu pomoć i hranu za partizane, te slušali krugovalnu postaju London i konačno što nisu prijavili vlastima druge poznate im osobe, koje se bave protudržavnim radom, **stoga su svi gore navedeni osuđeni na kaznu smrti SRIJELJANJEM**, koja je nad njima dne 3. rujna 1942. godine izvršena.

Плакат о стрељању Срба,
лето 1942. године

 NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA
VIŠE REDARSTVENO POVJERENIČTVO
 ZA VELIKU ŽUPU VUKA

Broj: 1209-42. Hrvatska Mitrovica, 8. rujna 1942.

OGLAS

Pokretni Priekti sud, koji je dana 2. rujna 1942. godine zasjedao u HRVATSKOJ MITROVICI, donio je sljedeću:

OSUDU

1. Ilija Ninković, 31 god. st., iz Vojke 2. Milan Popović, 38 god. st., iz Golubina 3. Ivan Hancev, 28 god. st., iz Vojke 4. Živan Mazinjanin, gostioničar, 20 god. st., iz Belegiša 5. Đorđe Savin, 21 god. st., iz Belegiša 6. Slavko Nebrižić, 18 god. st., iz Belegiša 7. Milorad Gruin, dak učitelj škole, 20 god. st., iz Vojke 8. Laza Barijaktarević, krojač pomoćnik, 20 g. st., iz Vojke 9. Đoka Beljin, kolar, 35 god. st., iz Golubina 10. Ljubiša Opačić, slikopis, pom., 23 god. st., iz Golubina 11. Mirko Ljubinković, 24 g. st., iz Golubina 12. Nikola Vidović, 23 g. st., iz Golubina 13. Vlado Kočijašević, 20 g. st., iz Vojke 14. Miloš Trkulja, ličilac, 33 g. st., iz Vojke 15. Dušan Lepšanović, 20 g. st., iz Golubina 16. Djordje Vukajlović, 22 g. st., iz Golubina 17. Mitar Opačić, 22 g. st., iz Golubina 18. Spasa Vidović, 20 g. st., iz Golubina	19. Dušan Svečanski, 24 g. st., iz Golubina 20. Josip Klein, trg. pomoćnik, 30 g. st., iz Sida 21. Ostoja Kordić, umir. riz. straže, 40 g. st., iz Sida 22. Stevan Pajić, stolar, 31 g. st., iz Sida 23. Cveta Stepančević, obučen, 37 g. st., iz Sida 24. Milan Arsić, krojač, 43 g. st., iz Sida 25. Manojlo Vrznić, klobučar, 32 g. st., iz Sida 26. Paša Slavujević, 19 g. st., iz Sida 27. Djordje Srđević, gostioničar, 41 g. st., iz Sida 28. Milan Grčić, kovač, 34 g. st., iz Sida 29. Simo Tetek, 34 g. st., iz Sida 30. Borislav Mirić, 44 g. st., iz Sida 31. Spasoje Slavujević, ratar, 45 g. st., iz Sida 32. Laza Slavujević, nadničar, 49 g. st., iz Sida 33. Antun Petrović, limar, 30. g. st., iz Sida 34. Stevan Bešević, ratar, 27 g. st., iz Sida 35. Branislav Ilić, dak učit. škole, 21 g. st., iz Sida 36. Lazar Arsić, krojački naučnik, 19 g. st., iz Sida
---	---

proglašeni su krivima, jednli što su bili članovi komunističke partije, te ujedno članovi mjesnog komunističkog komiteta u Šidu i članovi komunističkih desetina, što su bili članovi partizanskih petorici, pristupovali komunističkim sastancima, te primali i čitali komunističke letke, a drugi što su se pridružili Fruškogorskom partizanskom odred, prenosili poštu partizanima, sabirali novac za crvenu pomoć i hranu za partizane, te slušali krugovalnu postaju London i konačno što nisu prijavili vlastima druge poznate im osobe, koje se bave protudržavnim radom, **stoga su svi gore navedeni osuđeni na kaznu smrti (RIJELJANJE)**, koja je nad njima dne 3. rujna 1942. godine izvršena.

Плакат о стрелјању Срба,
лето 1942. године

OGLAS!

Zbog izvršenih atentata na željezničku prugu u noći od 8. i 9. X. 1943. kod Sidski Bañovaca sa strane bandita, bili su danas kao taoci na licu mjesta obješene sljedeće osobe:

Boškov Mitar	Šid
Kekić Božo	„
Krnać Janko	„
Sitnić Slavko	„
Jovanović Božo	„
Mauković Nikola	„
Ercegovac Toša	„
Rajković Ratko	„
Djačan Sava	M. Vašica
Kutlarović Mitar	Šid
Stevančević Vlada	„
Vidović Jova	M. Vašica
Cvijanović Ilija	Šid
Pać Vlajko	„
Marković Mladen	„
Prnjaić Mitar	„
Serdar Pera	„
Sitnić Petar	„
Radenović Spasoje	„
Radoilović Veljko	„

Stavlja se ovime do znanja celokupnom pučanstvu, da će se u buduće svi atentati na željezničku prugu i ostala sabotažna djela biti kažnjena na odgovarajući način.

Poziva se također pučanstvo da u vlastitom probitku sudjeluje pri otkrivanju i spriječavanju takovih nedjela.

Zapovjedno mjesto, dne 9. X. 1943.
Zapovjednik područnog redarstva Osijek

Плакат о стрелјању Срба,
јесен 1942. године

Списак 122 становника Шида ухапшених на Велику Госпојину, 28. августа 1942. године, и одведених у Сремску Митровицу на стрељање 30. августа и 4. септембра исте године.

Стеван Марјан, редни број 53, побегао је са стрељања:

1. Андрић Гојко, месар
2. Андрић Димитрије, студент
3. Арсић Милан, кројач
4. Арсић Лазар, ђак
5. Белчевић Милан, месар
6. Бешевић Стеван, бивши подофицир
7. Бибић Лука, радник
8. Благојевић Светислав, земљорадник
9. Богаљевић Татомир, месар
10. Бркић Душан, пензионер
11. Васић Миленко, гостионичар
12. Витас Здравко, гостионичар
13. Врзић Манојло, гостионичар
14. Вуковић Милош, гостионичар
15. Вуксан Живан, службеник
16. Грбић Јован, трговац
17. Грбић Никола, ђак
18. Груић Миладин, радник
19. Грчић др Драгутин, велепоседник
20. Грчић Драгутин, ученик
21. Грчић Милан, ковач
22. Грчић Сава, земљорадник
23. Грчић Станко, земљорадник
24. Дебељачки Гојко, трговац
25. Дебељачки Новак, трговац
26. Ђаковић Љубомир, пензионер
27. Ђорђевић Милоје, трговац
28. Ђорђевић Милош, службеник
29. Жакула Исидор, бивши жандармеријски наредник
30. Жунџић Љубомир, трговац
31. Здравковић Илија, пекар

32. Илић Бранислав, ђак
33. Илић Никола, ђак
34. Илић Светислав, гостионичар
35. Јанковић Радивој, ђак
36. Јаношевић Ђока, месар
37. Јацков Душан, ђак
38. Јекић Петар, земљорадник
39. Керешевић Никола, опанчар
40. Клајн Јосип
41. Ковинчић Влада, колар
42. Ковинчић Илија, земљорадник
43. Коички Мика, гостионичар
44. Коларић Богдан, опанчар
45. Коларић Влада, ђак
46. Коларић Душан, кројач
47. Кордић Остоја, бивши финансијски службеник
48. Кротић Крста, машинбравар
49. Куљанчић Дионисије, земљорадник
50. Куљанчић Радивој, земљорадник
51. Куљанчић Сава, земљорадник
52. Манојловић Душан, радник
53. Марјан Стеван, радник
54. Марић Ђока, трговац
55. Мауковић Влајко, гостионичар
56. Мауковић Ђока, земљорадник
57. Мауковић Панта, земљорадник
58. Мердановић Душан, пекар
59. Милеуснић Паја, гостионичар
60. Милинковић Васа, колар
61. Миловановић Радован, студент
62. Мирић Борислав, земљорадник
63. Мирковић Арсен, геометар
64. Мирковић Јован, апотекар
65. Настић Јован, земљорадник
66. Недељков Ђура, земљорадник
67. Недељков Мита, земљорадник
68. Нешковић Иван, трговац
69. Нешковић Милан, земљорадник
70. Опшић Илија, пензионер
71. Осмокровић Илија, радник

72. Павловић Иван, бербер
73. Павловић Љубоја, земљорадник
74. Павловић Мика, трговац
75. Павловић Нова, трговац
76. Павловић Стеван, крзнар
77. Пајић Стеван, гостионичар
78. Панић Милорад, радник
79. Парожански Илија, радник
80. Парожански Тома, радник
81. Перзић Боривој, трговац
82. Пешић Милан, трговац
83. Пиромански Ђока, трговац
84. Пресечковић Цвета, радник
85. Пресечковић Тодор, радник
86. Раданов Мојсило, земљорадник
87. Радосавкић Радивој, кројач
88. Ракетић Сима, земљорадник
89. Ракић Гавра, радник
90. Ракић Сава, радник
91. Ранитовић Јован, радник
92. Ристић Сима, гостионичар
93. Славујевић Лаза, земљорадник
94. Славујевић Паја, земљорадник
95. Славујевић Сима, земљорадник
96. Славујевић Стеван, ђак
97. Славујевић Спасоје, земљорадник
98. Смаиловић Срета, земљорадник
99. Спајић Илија, машинбравар
100. Станивуковић др Драгутин, лекар
101. Станивуковић Урош, млинар
102. Станић Бранко, апотекар
103. Станков Лука, гостионичар
104. Степанчевић Светислав, обућар
105. Степанчевић Славко, радник
106. Тетек Милорад, ђак
107. Тетек Радивој, студент
108. Тетек Сима, службеник
109. Тешић Војислав, радник
110. Томић Војислав, трговац
111. Томић Спасоје, школски надзорник у пензији

- 112. Трзин Ђура, радник**
- 113. Хинић Кузман, школски надзорник у пензији**
- 114. Цикуша Бранко, ковач**
- 115. Чавић Жарко, земљорадник**
- 116. Шарац Ђура, радник**
- 117. Шарац Јаков, радник**
- 118. Шарац Лазар, бивши подофицир војске Југославије**
- 119. Шијаков Гојко, земљорадник**
- 120. Шијаков Душко, земљорадник**
- 121. Ширадовић Ђура, гостионичар**
- 122. Шумановић Сава, академски сликар**

ЗАПИС О БЕГУНЦУ СА ГУБИЛИШТА

Животна трка Стевана Маријана

● Овај Шиђанин је успео да побегне са стрељања на сремскомитровачком гробљу 30. августа 1942. године

Човек је који слави два рођена дана.

Стеван Маријан, 73-годишњи пензионер из Шидла, други пут „родом“ се 30. августа 1942. године. Тог дана уочи поноћи он је побегао са стрељања на Православном гробљу у Сремској Митровици.

Исповест Стевана Маријана је потресна:

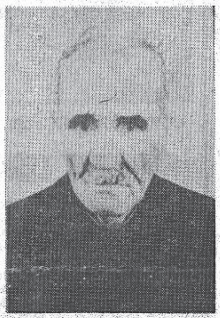
— У августу пре 39 година Шиђани су причали да у престолу масовно хапшења Срба. Ја сам се у то време крпо неколико дана. Ипак, усташе су ме ухватиле у моме стану у ноћи између 27. и 28. августа. У Среско изаша, где сам затекао двадесетак мештана, доведени сам везан. Одатле су ме одвели у шидски затвор. Толико су тукли Стевана Пајића, Милоша Борђевића, Симу Тетекa и његова два сина да се нису могли препознати. Нове ухапшенике су стално доводили. Руже им везане жицом, стегнуте кљештама.

Но мало проје

Храбри бегунац са стрељања није заустављан у Шиду. Ујутро, после спавања, усташе су потерале ухапшенеца у аутобуско двориште. Построји су их три по три у реду, тако да су једни другима гледали у потиљак. Неволјници су тако стојали по 14 часова, када је пало наређење да полежу. Одмах ту, на земљу, Јосиф Шук, Франа Маловић, Јаша Вада и друге усташе потом су их трепали и одузали им све ствари. У његовом сећању такође се урнеба да су затвореници изведени из оришта и потпуни у аутобусе. Тада су доважени на шидску железничку станицу, где су утоварени у беге вагоне. Избројао је 117 ухапшеника. Путовало се за Сремску тровицу. Поред Шиђана, у вагонима су се налазили и земљорадници околних села. Сви су дотера-

ли у сремскомитровачку казнионицу, у чијој једној соби се гушило 220 људи. Иначе, међу њих обучени су шидљаци, да слушају и преносе шта говоре сужњци. Свако је добио па мало проје.

У његовом сећању такође се урнеба да је 19 особа изведено за таоде. У току ноћи сужњци су изведени у

Стеван Маријан

казнионски ходник, с тим што су се претходно посматрали у галице. Потпуноли несрећницима руке су везане на леђа, затим су их постројили и онда је пало наређење да полежу потпунице. Тада су усташе почеле да скачу по алаудима и да их туку.

Зубина одезана жипа

Своје казниње Стеван Маријан по времену прескочи, узима дах и потом наставља да износи појединости о налетеном дању његовог живота:

— После безбрижног исподвања на нама, појутрину су нас у двориште и утоварили у четири аутобуса. Са мном највише у аутобусу налази-

ли су се Илја Осмогровић, Сима, Радиша и Милорад Тетек, Душан, Влада и Богдан Коларић, доктор Драгутин Трчић и неки људи чијих имена се не сећам. Кад смо стигли на гробље, из аутобуса су нас изводили по десеторици. Сауда узмеша. Масакром недужних људи руководио је Виктор Томић, Павелићев наставник у Срему. Томић је лично, својим очима сам гледао, из револвера убио стрељање, оне који су давали знаке живота.

Шидски бегунац налазио се у трећем аутобусу. Одлучно је да — бежи. Чика Стеван је замолио Раду Миловановића, који је у аутобусу стајао иза њега да му одржи руке. Човек коме може да каже шта је, жила зубима му је одржио руке, увезане жицом, која је толико стегнута да му је крв скоро прстала да стигне. Исту лажу устату нап саговорници задржали је Миловановић. Стеван Маријан је тако покушао да промисли и Илја Осмогровићу, чије руке, изузетно тврсте везане жицом, нису могле да се одлежу.

Мени су само звиздали

Уплатно када је почела животна трка човека се два рођеника. Он се налазио међу десеторицом људи, на чијем челу је био др Драгутин Трчић.

— Био сам одмах иза потреса Рачића — наш саговорник сећа се оног бекства у слободу. — Кат смо поведали, отпирили на неких пет метара испред гробнице, односно раче. Један усташа нас је зауставио, рачи прогледа овуку, на који ли ли су добро везане. Ја сам тврсто стегнуо ослабљену жицу. Тај момент искористио сам и почео да бежим. Током сам криво погледа гробља, осветљеног ватрогасним бакљама. Усташе су трчале за мном и стално пуцале. На пуцњаву и то што ме које мисам се објаснио. Напосто сам лето у ливаку ритици између споменика.

Мени су само звиздали. Срећом, аном ме нити телу.

Срећни бегунац, под окрићем таме, у ноћи, у току с немишленим темпом стигао је до Сиве и ту је видео свој спас. Сви у тој ноћи, озно фен, бајло се в рече и пометично на дугу обалу код Мачванске Митровице. Бегунац је потом отишао у За савицу и ту је провео путу којеку дана.

Стеван Маријан се почетком септембра 1941. године вратио у Срем и постао партизан у Војводици шумица.

М. Милановић

Чланак о Шиђанину Стевану Маријану који је побегао са стрељања

Хисторија је већ описана савремене и
 уједињене свих Срба, Хрвата и Словенаца под
 династијом Карађорђевића у једну државу
 која је додичје добила право своје име Југославија.

✱

Године 1919 о Митровићу дану историса сам
 себи за сестру Вукосаву¹⁸⁸⁸ Краљковић, с
 којом сам се венчао дана 25 јануара 1920
 год. и са њом у браку родио 4 деце. Нај
 старија је кћи Цветанка рођена 21/II. 1921.
 зајим мит Бошко рођен 14/I. 1923., Милорад
 рођен 22/II. 1924 и Ђорђе рођен 19/IV. 1926 год.

Сва му ми деца хвала милости Богу жива,
 здрава и напредна. - Цветанка је са одличном
 улогом завршила Грађанску школу у Кошанима,
 где се одличном и малу мајку. Бошко је са
 завршио Грађанску школу у Кошанима године 1938
 у средњу пословно-трговинску школу у Београду, 1944
 срећно завршио у 1941 години. Милорад и

Факсимил једне стране записа
 Николе Тубића

ЧЕТВРТИ ДЕО

4.1. Немачки нацизам и хрватско усташтво

6. април 1941. год.[ине] је дан, којег је Њемачка одабрала, да тога дана у пет часова ујутро објави рат Југославији. Два сата доцније већ су њемачки бомбардери, престоницу Југославије – Београд – жестоко напали и разним разорним запаљивим бомбама већи део града разорили. Тога је дана у Југославији објављена општа мобилизација и од тога часа Југославија се налазила у ратном стању са Њемачком.

Четвртог дана рата са Њемачком, показало се право стање уједињене Југославије, која тог дана тј. у четвртак 10. априла 1941. распала, јер су хрватске трупе на граници пропустиле њемачку војску, која је брзим напредовањем од Загреба, са својим моторизованим возилима већ 11. априла била у Шиду и наставила несметано своје напредовање према Београду.²⁷

Распадом Југославије створена је нова независна држава Хрватска са покрајинама Босном, Херцеговином и Сремом, док је Војво-

27 Ferdo Čulinović, *Okupatorska podela Jugoslavije*, Vojnoizdavački zavod, Beograd 1970; *Почетак окупације и стварање НДХ као и први месеци „државно-правног“ уређења*, приредио Драго Његован, едиција „Злочини окупатора и њихових помагача у Војводини 1941–1945“, Нови Сад 2013. Видети и: Јован Мирковић, *Злочини над Србима у НДХ – фотомонографија*, Београд 2014.

дина потпала под Мађарску а Банат под Србију.²⁸ Јужни део Србије са градом Скопљем припао је под Бугарску док је Црна Гора постала самостална држава. Поглавар Хрватске постао је др Анте Павелић.

Оснутком независне државе Хрватске постало је за све Србе, који живе на територији Хрватске, стање неподношљиво, јер је од стране усташа почео ужасан прогон Срба на сваком кораку и на све могуће начине. Срби и Жидови у Хрватској постали су један непожељан елемент, кому се на сваком кораку чиниле сметње, шиканирања и малтретирања. Тако су угледни Срби, трговци овдашњи морали као по казни по неколико дана узастопно чистити државну цесту и то без замене. Жалосно је било погледати те Србе који под надзором цестара чисте блато са цесте. Али ти Срби као по неком нагону нису били утучени, већ су напротив свесно и са уживањем обављали наложени им посао, верујући, да ће им се тај труд кад тад идеално наплатити.

У јуну месецу почео је прогон Срба у Шиду, на тај начин што су усташе 19. јуна 1941. у ноћи ишли с пушкама од куће до куће угледнијих Срба, исте будили, из кревета дизали и стражарно предвели усташком стану, где је сваки појединац Србин од стране усташа детаљно по џеповима

28 Независна Држава Хрватска је била држава у свом пуном капацитету са државним апаратом, војском, полицијом, амбасадама и монструозном систему логора и стратишта за Србе, Јевреје и Роме, јединственим у Европи. Видети и: *Правни поредак Независне Државе Хрватске*, (приредили Борис Беговић и Зоран С. Мирковић), Центар за издаваштво и информисање Правног факултета Универзитета у Београду, Београд 2017.

претражен и најмањи предмет у џепу нађен, одузет, а он на најбруталнији начин стављан у мрачан подрум у притвор.

4.2. Снага православног духа – хор Срба у осјечком затвору

Када се је тако и на тај начин сакупило до 28 угледних Шиђана Срба, позвани су од стране Усташа ти Срби из подрума да изађу напоље и сврстају се у дворишту. Ту им је у дворишту Усташког стана саопштено, да ако би који покушао побећи, да ће одмах бити стрељан.

Под заштитом мрака у пола ноћи кренула је та поворка Срба пут жељезничке станице.

Ову поворку Срба пратило је исто толики број усташа и полицајаца с пушкама до жељезничке рампе, где је чекао један марвени вагон у који су сви ти Срби морали ући. Пошто је и последњи Србин мученик у вагон ушао, вагон је затворен и пломбиран.

Треба се сада питати куда ће са тим Србима.

Сваки од тих Срба осећао се потпуно невин а није ни једног било, који није помислио, да га чека какова страшна казна. Може се замислити утученост тих Срба, који су путовали у једну неизвесност затворени у марвеном вагону, а тек породицама тих јадних Срба који су сутра дан сазнали, да су им њихови мужеви, деца и браћа отерани незнано куда, било је стање неподношљиво. Тога јутра видело се много лица уплака-

них која се распитују за судбину својих милих и драгих.

Тек после пар дана сазнало се, да се ти Срби Шиђани налазе у дивизијском затвору у Осијеку. Стање у ком су се ти Срби у затвору налазили, било је очајно. Они су лежали на голом бетону као највећи злочинци чекајући, да једнога дана буду позвани на испит. То њихово чекање отегло се преко 20 дана. За то време док су лежали у затвору, ти Срби незнајући од досаде шта да чине, основали су певачки хор од бираних гласова певача, па како се у затвору с њима налазио и један српски свештеник – прота, почеше они, да служе литургију, све по реду као у цркви. За то своје појање и служење Богу, тражили су одобрење од својих претпостављених. И добили су.

И тако се ћелијама дивизијског затвора у Осијеку орила песма Богу за спасење свих оних, који невино дођоше у ћелије овога затвора.

4.3. Геноцид над Србима

На други дан нашег Ускрса, дакле месец дана раније него што су ови Срби отерани у Осјечки затвор, пронео се кроз Шид глас, да су некоји Срби ноћу дизани из кревета и терани у срески затвор, где су без икаквог повода добијали батине кундацима од пушака. Усташе су код дељења батине биле тако ревносне, да су кундацима ломили ребра Србима. Од тога дана задан је свим Србима страх и трепет тако, да су се они плашили Усташа као живе ватре. Те усташе били су обуче-

ни шокци²⁹ из околних села у војничка одела, који су својом појавом уливали сваком Србину страх у кости.

Како сам већ напред навео оснутком независне државе Хрватске, губе сви Срби на територији те државе свака права, па и право на живот.

Довољно је само да си Србин, па да одмах будеш стрељан без претходног испита о каквој кривици. У Босни, Лици и Херцеговини, настао је прави покољ Срба.³⁰ Тамо су Срби убијани на сваком кораку. Тамо су села српска остала потпуно пуста, јер су Павелићеве усташе све Србе, жене, децу поубијали, куће им попалили, а они Срби који су били свесни тог усташког поступка, напустили су своје куће још раније, док усташе нису стигле, и побегли у планине и тамо организовали четничке устанике, који су немилосрдно убијали усташе Хрватске. У Босни се непрестано ратује и тамо четници воде главну реч.³¹

Четници тамо заробљавају хрватску војску, од њих узимају оружје и одело и онда их пуштају кућама. А усташе ако се заробе, њих једноставно потуку. Напрама њима четници немају никакве милости. Они одмах буду кажњени по својој заслуги. У Босну се немили ићи ни једном хрватском војнику и сваки гледа да некако умакне, да не дође у четничке руке.

29 Шокци је народно име за покатоличене Србе.

30 Страхиња Курдулија, *Атлас усташког геноцида над Србима 1941–1945*, Историјски институт Српске академије наука и уметности, Београд 1993.

31 Сазнања Николе Тубића о устаницима у Босни била су прилично нејасна и ограничена, што и не треба да чуди имајући у виду опште прилике.

У очи српског Петров дана 1941. год.[ине] у ноћи мучки су похватани у својим становима сви српски свештеници, који су се још у то време налазили на територији Хрватске и сви отерани у логор где су као најпростији радници заједно са својим супругама и децом обављали разне послове. Они собом нису од својих ствари ништа из својих станова узели, већ су те њихове ствари остале у становима, да их касније усташе развуку и опљачкају. Месец дана касније, сви ти свештеници били су пребачени у Београд, да се више никад не врате својим кућама. У то време све српске цркве биле су од усташа закључане и запечаћене.³²

Када су усташе почеле баратати по српским црквама, они су из цркава узимали златне путире и часне крстове и пренашали их незнано куда. Некоје српске цркве у Хрватској и Славонији, а нарочито у Босни, порушене су по усташама до темеља.³³

По томе се види какова су браћа били Срби и Хрвати у Југославији. Хрват је мрзио Србина, као највећег свог непријатеља и зато му је ускратио свака права у својој држави, па и право на живот.

+++

У другој половини месеца јула 1941. страшне су се ствари у Шиду догодиле. У Усташком

32 Јован Мирковић, *Злочини над Србима у Независној Држави Хрватској. Фотомонографија*, Музеј жртава геноцида, Београд 2014. Видети и: Вељко Ђурић Мишина, *Српска православна црква у Независној Држави Хрватској 1941–1945. године*, Дијам-М прес, Ветерник 2002.

33 Јован Мирковић, *Страдање Српске православне цркве у Независној Држави Хрватској*, Свет књиге, Београд 2016; В. Ђурић Мишина, *Српска православна...*

стану били су затворени као таоци најугледнији Срби Шиђани. Они су тамо доведени да би се над њима извршила нечувена насиља. Некоји Срби, који су се тога момента знали снаћи, платили су усташама баснословне суме новца, па су их Усташе пустиле кућама, а некоји јадни, који су мислили у своју невиност чекали су у затвору своју судбину.

И збиља једне тамне ноћи, дођоше се у усташки стан неки страни пијани усташе са камионом и нађоше списак затворених Срба, из којег поводише ове Србе Шиђане др Николу Трумића, Илију Јовичића, Стојана Јовичића, Владу Крстића, Славка Симића, Миливоја Тешића, Мирка, Бранка и малог Ђоку Ђурина. Ови сви овде побројани Срби нађоше смрт у таласима хладног Дунава на месту званом „Ловка“ код Илока. Њихова је смрт била грозна, јер су пре него што ће бити одвезени камионом на „Ловку“, још у усташком стану били кундацима премлаћени на мртво и онда полумртви бачени у камион, који их је одвезао на „Ловку“ где су бачени у таласе Дунава, да их он мртве понесе незнано где.

Усташе које су обавиле тај посао, вратиле су се у Шид задовољно са песмом, без икакве гриже савести а то њихово дело остало је до данас не кажњено јер у Независној Држави Хрватској дозвољено је чинити свака недела над Србима, пљачкати их, палити и убијати и на то нико не сноси никакве кривице.

Над преосталим српским живљем у Хрватској врши се страховити притисак на покрштавање.³⁴ Српске су цркве затворене, свештеници про-

34 Реч је о насилној промени православне вере у римокатоличку. Видети: Вељко Ђ. Ђурић, *Прекрштавање*

гоњени и сада Српски живаљ у Хрватској живи, седи и чека своје ослобођење а власти их гоне на покрштавање сваковрсним претњама, да се они који се неће да покрсте, бити отерани у логор на присиљан рад, да ће бити колонирани било у Србију, било у Русију, да ће бити прогањани и мучени итд, итд, али одлучни Срби ћуте и чекају моменат, ако буду морали, да се пребаце четницима у шуму, у Босну, да се с њима заједно боре за своје и свију нас ослобођење.

4.4. Партизани - четници...

Почетком 1942. год.[ине] створена је нека тајна комунистичка организација, која је своје деловање отпочела у планинама Фрушке горе с намером да се ослободи од фашизма, који им је наметнут од стране хрватских усташа, борећи се против ових са пушком у руци. Ова је комунистичка организација тако силно организована да је нитко у стању није разбити или растурити. Против тих комуниста – званих четника³⁵ наређено је од стране хрватских војних власти чишћење Фрушке горе, те су у том походу учествовали хрв.[атски] жандарми, домобрани и усташе. Интересантна је ово борба била. У тој борби су били употребљавани и топови мањег калибра, али се и поред тога чишћење Фрушке горе од чет-

Срба у Независној Држави Хрватској – Прилози за историју верског геноцида, Алфа, Београд 1991.

35 Овде је реч о погрешном именовању, управо онако како је хрватска пропаганда тврдила да су комунисти и четници једно те исто.

ника – комуниста није могло извести. Четници су редовно у сукобу увек убијали само усташе, док су остале штедели. Како ће се ова борба завршити показаше блиска будућност.

+++

На велику Суботу 1942. штампана је и свим новинама хрватским законска одредба којом се дозвољава оснивање и устројење Хрватске православне цркве на целом подручју Независне Државе Хрватске. Ова би црква имала да буде самосвојна-аутокефална, али под надзором хрватске државе.³⁶

+++

Ево је данас већ 14. јуни 1942. а да Срби у Хрватској још немају никаква права ни дужности. Када је то већ тако морам навести конкретних дела из којих ће се видети да се овде ради само на томе, да се Срба што више утамани и да их што мање има.

Да не дужим ову причу навешћу само, да су на Ђурђев-дан ове године (1942) по преком суду осуђени на смрт и стрељани ови млади Шиђани: Бранко Мердановић, Јован Коички, Криста Славујевић и Бибић, и то зато, што су тобоже припадали некој партизанској организацији. Стрељање њихово извршено је у шест сати после подне на Срем.[ско] митровачком православном гробљу. Осим њих четворице Шиђана стрељано је тога дана у Митровици још мноштво других Срба из разних места Срема, а то све зато јер им је доказа-

36 Вељко Ђ. Ђурић, *Усташе и православље – Хрватска православна црква*, Белетра, Београд 1989.

но да су тобоже имали неке везе са партизанима.

Место Гргуревци у Срему прочуло се ових дана по злу гласу. Тамо су упали овдашњи Немци названи трупе СС оборужани пушкама и митраљезима у намери, да у близини села где се шума налази очисте ту шуму од четника-партизана. Како им то није пошло за руком, јер су неопрезно прилазили шуми и због тога неколико њихових погинуло од руку партизана, то су се ти Немци одмах вратили у село, тражећи већу помоћ из Митровице и Руме и када је та помоћ дошла, они су уместо да иду обрачунавати се са партизанима у шуми, почели убијати по селу мирне сељане Србе, жену и децу. Говори се да их је тамо потучених невиних преко 300 (три стотине) жалосно, али истинито.

+++

Било је то почетком августа 1942. када је кроз Шид обнародовано, да је по наређењу главног усташког стана у Загребу именован за жупу Вука вишим редарственим повереником неки Виктор Томић.³⁷ Овај је одмах штампаним огласима, који су по Шиду излепљени, а и осталим местима Срема, ставио грађанству до знања, да је он дошао за редарственог повереника у жупу Вука, да очисти Срем и Фрушку гору од партизана.

Одмах је подузео строге мере предострожности и наредио ограничено кретање од пет сати ујутро до осам сати у вече и да без његовог одо-

37 Виктор Томић, усташки првоборац, од јуна 1941. до лета 1942. године био задужен за Павелићево обезбеђење, потом именован за редарственог повереника Велике жупе Вука у Вуковару и организатор по злу познате војне операције у Срему: *Tko je tko u NDH*, Zagreb 1997, str. 401.

брења неможе нитко никуда путовати.

По томе се видело да је за Срем настало стање озбиљно. Свакога дана говорило се, да ће почети чишћење и то купљењем грађана Срба по местима. Тако се шушкало да ће и у Шиду почети чишћење и тако се очекивао дан и сат. И збиља у ноћи уочи Велике Госпојине 28. августа 1942. отпочело је чишћење Шида (и то не од партизана, већ од врлих и честитих и поштених Срба). Ето и опет једног доказа да се у Држави Хрватској жели Србе потпуно уништити.³⁸

Дан Велике Госпојине (петак) био је за Србе тако црн и тмуран (иако ведар и сунчан), да је изгледао као велики петак у време Исусовог мучења на Голготи. У Шиду на улицама тога дана пре подне ниси могао видети живе душе. Све се завукло у мишје рупе и само чека суђени час, када ће по њега доћи усташе. Усташе су за нас Србе били дивљи људи они су мучитељи Срба, они су наше крвопије, они су наши утаманитељи, они су за Србе били страх и трепет, јер су кундаци од усташких пушака немилосрдно падали по ребрима Срба до изнемоглости.

Када се је тога дана отпочело са „чишћењем“ понајприје је цео Шид по усташама и војсци био поседнут (блокиран) тако, да нитко ни у Шид није могао доћи, нити из Шида изаћи, и онда су оне страшне, дивље загребачке усташе почеле одводити Србе у срез на испитивање и мучење.

Сви Срби који су имали ту несрећу да буду одведени у срез, претрпели су Исусове муке, јер су под ударцима кундака пијаних усташа, падали

38 Списак похапшених Срба налази се међу прилозима, стране 68-71.

од великих болова по земљи и у тешким мукама грчили се. За сада се тачно незна колико је Срба одведено, па ћу само набројати овде оне за које позитивно знам а то су: стари др Драгутин Грчић, Нова Дебелјачки са сином Гојком, Шока Марић, Милан Пешић, Милан Арсић са сином, Милан Беличевић, Боривој Перзић, Милан Павловић, Ива Нешковић и брат му Милан, Никола Керешевић, Љуба Жунић, Љуба Ђаковић, Кузман Хинић, Боба Томић са сином Војом, Илија Спаић, Милош Вуковић, Баћа Коларић, Лука Станков, студент Андрић, др Гага Станивуковић, апотекар Јова Мирковић, Света Илић са два сина Николом и Браниславом, Душан Коларић са сином, Пера Јекић, Панта Марковић, Бранко Благојевић, Мика Коички, Паја Милеуснић, Душан Бркић, Васа Милинковић, Сима Петек са синовима Рашом и Милорадом, Сима Раветић, Тоша Рајковић, Тома и Илија Парезански, Дуја Мердановић, Ђура Ширавовић, Манојло Враић, Борислав Мирић, Станко Грчић стари, Милан Грчић, ковач, Спасоја и Кузман Славујевић, Сава Ракић и брат му Гавра, келнер Стева Паић, Влајко Мауковић и син, Бранко Цикуша, ковач и Сава Шумановић (касније дописано) и још многи други, које незнам овде набројати тако, да се број сакупљених Срба рачуна на око (200) две стотине.

Под ударцима кундака погинули су: наша добра пријатељица Вида Илић, која је бранећи своју децу да их усташе не одведу, платила животом, јер су је усташе просто измрцварили. Она је сирота, своју децу као квочка пилиће бранила од нападача, али јој то није успело, орлушине су је

растргле и њезину децу заједно са мужем одвели. Исто тако платио је животом и Пера Дерета, а говори се да су том приликом поубијани још њих свега око девет на броју и одмах одвезени на православно гробље и једноставно бацани једно на друго у гробницу Пере Дерета, коју су предходно отворили. За сада се тачно не може знати ко су сви ови мученици, јер се то много таји, а доцније ће се ваљда све то моћи установити.³⁹

Пред зградом среза чекали су четири велика аутобуса, који су дошли из Загреба, да Србе превезу до жељезница, које ће их одвести незнано куда. У дворишту среза било је дупке пуно крцато Срба који су ишли редом на испит и свакоме је нађена кривица да су тобоже држали везу и новчано помагали партизане. Ниједан на саслушању није могао доказати своју невиност, њему је наметнута кривица под тешким батинама иако она фактички не постоји. Након саслушања сви ти јадни Срби утоварени су у аутобусе и око један сат после подне одвезени до жељезничке рампе где су их чекали теретни вагони у које су сви били утоварени.

Требало је видети лица тих мученика, која су била бледа као у самртника, очи помућене поглед укочен, одела прашњава и сав тај спољни изглед тих мученика одаје слику умно болесних људи епилептичара, који су после епилепсије (падавице) били утоварени у аутобусе и упућени у болницу на лечење. Ти људи нису били за познати. Од силног мучења лица су им се унаказила а ум помутио. Некоји од њих нису се могли ни у вагон попети већ су по усташама једноставно

39 С. Курдулија, *н. д.*, стр. 52.

као врећа у вагон бачени. Биле су јадницима руке везане на леђима. Од великих патњи и мука неки су и гаће ожутили. Ово је спољни изглед тих мученика а сада треба замислити унутарњи њихов бол – бол срца, бол душе, бол тела, то је за неописати. Овакове патње могао је поднети за род људски само Исус Христос, када је био разапет на крсту, а те патње његове водиле су га ускрснућу. Нека би Господ Бог дао, да и патње ових наших мученика за српски род, буду као и патње Исусове па да после ових патњи дође васкресење за цео народ српски, јер у овом данашњем рату највише жртава и то невиних поднесоше Срби. Ми преостали још Срби надајмо се у наше Ускрснуће које није далеко, а које ће свакако доћи, јер су тому Ускрснућу претходиле велике невине жртве. Надајмо се и верујмо у наше Ускрснуће јер ће нас само вера и нада одржати и чувати.

Шта ће даље бити са овим побројаним Србима мученицима казат ће скоро будућност. Они се сада по чувењу налазе у Митровачкој казниони док у Вуковару заседава преки суд, који стално води расправе и многе Србе из Срема осуђује на смрт. Тако се и наши Срби Шиђани једнога дана могу надати овом страшном чину, који једним потезом пера уништава многе животе подпуно невиних Срба.⁴⁰

+++

Данас је 5. септ.[ембар] 1942. те се проносе вести, да је од оних Срба, који су отерани у Митровицу њих 17 стрељано, а остали да су одпремљени

40 Видети: *Акција Виктора Томића о Покретни преки суд у Срему 1942.*, приредио др Драго Његован, Прометеј, Мало историјско друштво, Нови Сад 2009.

у логор, да тамо чаме и чекају неминовну смрт од мучења и глади. Логор је нама познат као један врста тамнице у коме се живи само о води и мало хлеба и тако све до малаксалости док једном човек не падне и више се не појави. Рачуна се да је још боље када се човек осуди на смрт, онда види само тренутно зло, а када доспе у логор, онда за човека настају патње, које се подносе дуготрајним мучењем и све дотле, док једном од тих патњи и глади не наступи смрт. Ово је дакле много страшнија казна, него и сама смртна казна.

Ситуација за све нас Србе још је и данас критична и сви смо ми још у страху од минулог случаја. Бојимо се да и нас још преостале Србе не деси случај као и оне који су отерани и сви сада живимо од данас до сутра, нитко нема наде за бољу будућност.

Овај се јад Срба не да описати, сви су они утучени и само са болом у души могу препричавати овај грозни чин, који је Србе у Шиду у црно завио.

Од сваког Србина или Српкиње који се још код куће налазе можеш чути уздисај и стрепњу да ће и они тако проћи као и они јадници који су отерани.

На улицама Шида и то главним нема Србина, Српске радње су истина отворене, али без власника радње. Ако је жена власника неспособна да води радњу, онда се постави комесар, који ће доцније вероватно радњу и преузети, јер се то стварно иде за тим да све српске радње у Шиду пређу у руке Хрвата... Зато су сви Срби трговци у Шиду и покупљени и отерани, да би се у њихове радње

увукли Хрвати и они постали власници, наравно преко ноћи.

Ово је болно али истинито. Србин трпи, трпи чека, мучен свакојачко, па ће ваљда дочекати своје сунце јарко, а то је сунце слободе, које сада за моменте Србе не грије.

+++

Данас је већ 8. октобар 1942. и још до данас ништа се незна за ону скупину Срба који су 28. августа покупљени и одведени, ни где се налазе ни шта се с њима догодило. Сада се већ јавно коментарише да су они сви пострелјани, јер се њима до данас није могло ући у траг. Већи број жена тих одведених људи узели су једнога адвоката и истому свака платила по 3.000 к.[уна] у име награде, да би овај њихове мужеве пронашао, али је то све било узалудно. Њих се не може пронаћи, јер њих земља покрива. Главно је да је тај адвокат за свој хонорар од свих жена покупио близу триста хиљада куна и сада се више не појављује.

Када се пролази главним улицама Шида неможеш срести познатог човека Шиђана. Шид је сада подпуно променио свој унутрашњи изглед. На сваком кораку среташ само непознате људе, јер Срба трговаца, гостионичара, занатлија и других у Шиду нема. Неизвесно је шта ће се и с нама још преосталим Србима догодити. И ми сви живимо од данас до сутра, чекајући своју судбину.

Многи су Срби, да би сачували главе своје добровољно отишли у Њемачку на рад. А неки опет јавили се добровољно у хрватску војску да би тамо опет били одређени некаков државни рад, јер

се Србима као неповерљивим не даје оружје као осталој војски. Србима је као војницима оружје у држави хрватској – ашов и лопата.⁴¹

Данас је 24. јануар 1943, стање је још непромењено. Трзавица има свакодневно. Нема дана да се не пронесе какова алармантна вест, да ће се купити односно хапсити Срби. Међутим, по говорима усташких првака, у Хрватској нема Срба, већ Хрвата православне вере. Срба у Хрватској није никада ни било, већ су србијански политичари и попови све православце у Хрватској прогласили Србима, па се ко се осећа великим Србином може одмах напустити ову државу и отићи куда жели, али за такову експедицију побрину саме усташе да такове Србе иако ови не желе никуда од својих кућа, одстранити их у неповрат.

4.5. Континуирано насиље над Србима у НДХ

Прошло је подуже времена, како сам престао писати моје мемоаре, надајући се, да је ваљда зло за нас Србе у Хрватској престало и према тому нећу више имати шта писати, али на нашу велику жалост, то зло никада не престаје и ваљда ће престати онда, када и последњег Србина у Хрватској нестане.

41 Реч је о домобранским јединицама из састава хрватске војске. Углавном су их сачињавали православни Срби. Обављали су разне послове. Више о томе: Nikica Barić, „Položaj Srba u domobranstvu Nezavisne države Hrvatske, 1941–1945.“, *Polemos: časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, 5, Zagreb 2002, 159–175.

Лето 1943. провели смо донекле у миру. Узнемиравања је било од стране партизана, који су по околним селима за време врши[дбе] палили вршалице, да би жито остало неовршено. То им је паљење успело на 18 вршалица у Шидском срезу. Партизани су затим палили сеоске општине, да би уништили општинску архиву, и тиме сељане разрешавали дужности плаћање пореза.

У шидском котару запаљене су и порушене ове општине: Беркасово, Бабека, Пр.[ивина] Глава, Гибарац, Бачинци, М.[ала] Вашица, Батровци, Липовац, Страшинци, Јамена, Адашевци, Моровић и Илинци.

Разумљиво је, да је ово партизанско харачење дало повода усташама, да посумњају у исправност мирног српског живља у Шиду и једнога дана месеца септембра 1943, појаве се у Шиду неки тзв. агенти.

Њиховим доласком у Шид настао је страх и трепет за нас Србе, јер су кружили гласови, да ће бити купљења по Шиду. И збиља то се обистинило.

Једнога поподнева, док је свет на јесењем топлом сунцу седио на улици (нарочито жене) радећи своје ручне радове, прође наједном нашом улицом један ауто пун агената, оружани са брзометним пушкама, запрашивши целу улицу, и стаде пред кућу деда Милана Крке. Из аута на брзину искочише три агента и упутише се у Кркино двориште, док је четврти остао на улици с' пушком у руци, посматрајући кретање укућана, да неби који од укућана умакао.

За тили час похватише све укућане, ставив-

ши их у ауто и одвезоше у срески затвор. Није прошло иза тога ни 20 мин.[ута] али се тај исти ауто појављује у нашој улици, да опет неког несретника одвезе у затвор. И збиља, ауто стаде пред кућу Жарка Миличића. Агенти овога ухватише, стрпаше у ауто и одвезоше у затвор.

То се је поновило још једном, када је ауто дошао пред кућу Николе Гагрице, па када истога није било код куће, агенти покупе његову жену и најстарију ћерку и крену аутом до жељезничке станице, где је Никола као чиновник запослен, тамо га нађу, стрпају у ауто и све одвезу у затвор.

За све то време док је ауто крстарио нашом улицом ја сам био сакривен на кућном тавану и све кроз бацу кришом посматрао.

Занимљиво је било посматрати жене, које су се налазиле на улици за време када улицом пролази тај злогласни ауто. Чим се ауто на улазу у улицу појави, жене одмах трком беже са улице у своја дворишта, а када опасност прође, оне се опет појављују на улици.

Та се је сцена појављивала више пута, па иако је било страшно, било је комично.

То што сам описао догађало се само у нашој улици али исте такве сцене одигравале су се у другим улицама, јер су и из других улица Срби хапшени. Наравно да је свакоме од ухапшених, набачена кривња да су имали било какове везе са партизанима, и када то ови не признају, онда настаје батинање и мучење до изнемоглости.

За све време хапшења и боравка у Шиду агената, већина србске младежи, мушких и женских, одбегло је од својих кућа и склонило се на

оближње салаше и у кукурузе, који су у то доба у хатару били право склониште. Доста је мушких том приликом из бојазни од агената, пребегло партизанима, да би на тај начин своје животе сачували.

Стање у то доба за српски живаљ у Шиду, било је врло критично, јер се сваке ноћи догоди по која новост, која је за Србе била поражавајућа и нити један од Срба није био сигуран, да и он једне ноћи неће осванути у затвору и бити поштено изпребијан. Тога се сваки бојао као живе ватре.

Једнога дана пронесе се кроз нашу улицу вест да су од ухапшених неки одпремљени у Вуковар жупском редарству, а некоји у Сисак у логор.

Иза тога за кратко време смирило се стање у Шиду, пошто су агенти из Шида били изчезли. Међутим, како се сада никаква тајна сакрити неможе, с поуздане стране дознадох, да су агенти отишли само на кратко време, али ће се опет у Шид вратити, да још једно групно хапшење обаве.

И збиља, штогод се чује, све се обистини.

За то време, које услед старости, а које услед помањкања кривице, буду сви они, који су логоровани у Сисак, пуштени својим кућама, док су они за Вуковар и даље задржани.

У то време, над таквим осумњиченицима и таоцима извршавала се по кратком поступку смртна казна, и то на тај начин, што се у камион стави двадесет тих таоца и одвезе до најближе железничке пруге, где се налазе преврнути вагони, коју су саботажу извршили партизани и онда се од тих двадесет изаберу четворица, које ће обесити о телеграфске бандере, а остале поређати поред пруге и једноставно сваком од њих испали-

ти револверски метак у затиљак.

Таково извршење смртне казне догодило се баш у најближој околини Шида на жељезничкој прузи тик до деда Стевиног салаша, четир к[илометра] удаљено од Шида. Извршиоци те казне били су тзв. „Гестапо“ међу којима је било и Њемаца, Хрвата и муслимана.

Када се изврши смртна казна, онда се сви ти побијени оставе лежати крај пруге, а'они висећи о бандерама, пуних осам дана, да их путници који пролазе возом гледају и згражају. Од врућине и мува, тела тих побијених распадају се и заудајају, па је код путника изазивало гађење. Од дугог времена, они који су остали висити о бандерама, услед наступиле трулежи, одпадну са бандере и скљокају се уз бандеру у згуреном седећем ставу тако, да показују језовит и страشان изглед.

Иза тога долазе гробари, који крај пруге копају велику рупу и ту укопавају те све жртве.

Оно, што је овде најинтересантније, нитко незна ко су и одакле су ти побијени, па је зато и разумљиво, да је сваки од Срба, који је чуо и видео ово, могао рећи да се тако што лако може с њима догодити, да једнога дана висе о бандери.

Није се то стрељање десило само код Шида, оно је чињено дуж жељезничке пруге од Земуна до Загреба, где је пало на хиљаде невиних српских глава. То није само прича, то је чињеница, јер возови возе путнике а ови то све виде и причају.

За нас Србе то је било страшно и неподношљиво, јер је свако стрепио за свој живот, био он стар или млад.

4.6. Затвор

Живећи под таквим приликама и у таковој атмосфери, освануше у Шиду пред крај септембра 1943. опет они исти фамозни агенти, који нам зададоше понован страх и црну слутњу, знајући да нису дошли у Шид да седе већ да чуда чине, што су у ствари и чинили.

Била је то среда 28. септембар 1943. када сам ја са својом супругом, око осам сати у вече легао мирно у своју постељу. Пар дана раније моја кћерка и син били су отишли из Шида у посету на село једној њиховој пријатељици и тако смо ја и моја супруга били сами код куће.

Предсобље наше куће у то време било је заузето по једном њемачком подофициру, који је ту спавао на отоману.

Око један сат после пола ноћи, чуо сам у свом кревету неки топот под мојим прозором, мислећи да је то стража која улицом пролази, али је тај топот ногу учестао и није се одмицао од моје куће. Наједном чујем неку лупу на врати-ма од доњег предсобља, па мислећи, да је то неко од војника који тражи нашег подофицира, нисам одмах устао, него сам и даље остао лежати у кревету. Али, како та лупа није престајала, него је све јаче учестала, устао сам да видим ко то лупа и да евентуално пробудим подофицира. Али, чим сам отворио врата од предсобља у којем је спавао подофицир, опазио сам светло од цепне електричне лампе на прозору и чујем разговор подофицира са неким на прозору. Када сам ја упитао ко то лупа и кога траже, а та особа са прозора јавља „Овде је

полиција, молим вас ваше име и презиме“. Када сам одговорио, он је захтевао да откључам врата и да их пустим у собу. Ја сам врата отворио и у оном мраку чуо сам силан топот цокула, које су улазиле у собу. Било их је 8-10 агената. Заповедник је захтевао да упалим светло и ја сам одврнуо шалтер и упалио светло. Агенти су се онда размислили по целој кући разгледајући да се нетко где није сакрио, а заповедник је почео мене испитивати. Питао ме је где је моја кћерка Цветанка, а ја му одговорим да није код куће, већ да је на селу код своје пријатељице. Да би своје наводе потврдио и доказао ја сам показао агенту дописницу коју ми је Цветанка писала са села, да га уверим у истинитост мојих навода. Међутим агент затражи да он ту дописницу собом понесе, да би с њом доказао да Цветанка није код куће, а мени нареди да се обучем и пођем с њима на једно кратко саслушање. За све то време док су агенти били у соби, један је стајао *vis a vis* од мене с пушком упереном на готовс, али је заповедник када је то приметио, наредио да пушку склони од мене.

Ја сам се обукао и када сам био готов, кренули смо кроз ноћ у затвор Сремског начелства. Предамном је ишао заповедник, ја за њим, а замном једна руља у нeredу преко јендека пратећи мене. Ја сам стварно мислио, да ћу одмах бити саслушан и након тога враћен својој кући, али на моје велико изненађење, када сам допраћен до среског начелства, наређено ми је да у ходнику сачекам. Још сам био уверен, да ћу бити саслушан, али из једне собе излази један младић, засуканих рукава у кошуљи и питајући ме како се зовем, па

када сам му рекао, он се онда врати натраг у собу и после неколико секунди враћа се, долази к'мени и наређује да пођем с'њим, а он ме је водио правац у Срески затвор. То је било око један и по сат после поноћи.

Дошавши у затвор затекао сам тамо десетину Шиђана мушких и женских, старих и младих.

Срески затвор састојао се из три одељења, и ја сам доспео у највеће одељење. Остала два служила су за женске затворенике.

Када сам ушао у затвор и када су замном кључ у брави окренуо, ја сам занемио од ужаса, када су ми присутни почели причати све страхоте, које се врше над њима. Један се младић држао марамицом преко лица, и ја мислећи да га зуб боли, упитам га што му је, а он ми одговори: „Прије пола сата дошао је к'нама у затвор таборник Шук⁴² с пушком у руци у доста напитом стању, па када је све редом погледао, притрчао је према мени и у том налету ударио ме кундаком по сред лица. Од тог ударца отекао ми је образ и зуби се покренули. Тако је исто учинио и са још једним младићем.“ Док сам ја о том разговарао са тим младићем, отварају се врата и у затвор улазе још некоје особе, допраћене из моје улице. На сваком допраћеном примећује се, да га је обузео страх и врло се мало прича. Сваки се задубио у своје мисли и само чека, да ће и њега постићи иста судбина, као и ону двојицу. Разуме се да и ја о себи нисам имао боље мишљење.

Сати су врло споро одмицали, а агенти у

42 Више података о њему на наредним страницама.

напитом стању радили су свој посао. До четир сата и 30 мин.[ута] у јутро вршила су се саслушања над осморицом младића, на које је била пала сумња, да су хтели извршити атентат на усташког сатника Томљеновића⁴³ који је баш вршио саслушање над истима.

Саслушање се вршило на тај начин, што се на осумњиченог стави питање, дали он признаје то зашто се сумњичи, па кад овај то не призна, јер се не осећа кривим, онда се приступи присилном изнуђењу признања.

То присилно изнуђивање признања врши се на овај начин: осумњиченом се ланцем вежу руке, а затим осумњичени баца преко једне нарочите столице с'главом према доле, тако да му половина тела буде највише истакнута док се ноге уз под придржавају. Иза тога са по једне и друге стране два усташе засуканих рукава са подебљим отесаним штаповима и започињу са ударањем по туру са тако јаким замахом, да се овај који прима те батине, дере и риче као во. То батинање траје све док овај не призна своју кривицу, или док не падне услед болова у несвест. Када падне у несвест, онда га поливају водом да дође к'себи, па га онда поново пита председавајући, да ли признаје то зашто је осумњичен, па ако и опет неће ништа да призна, онда настаје исто батинање до изнемоглости.

Страшно и ужасно је било погледати те батинане младиће, када су били враћени натраг у затвор. Они су се јако тешко кретали, а лежали су на трбуху, бледа и испијена лица и разбарушене

43 Није утврђено име. Зна се само прво слово – Н. Био је шеф полиције у Вуковару.

косе. Код неких се дешавало, да им је услед примљених батина, указивала и крв на туру.

Да ствар буде још ужаснија, често су ти младићи у једном вечери на саслушање звани по више пута и с њима се за случај, да наметнуту сумњу не признају, понављало оно исто батинање, тако да су некоји младићи под силом тих батина морали признати наметнуту им кривњу, само да би избегли то страшно мучење. Радије су дали признање, па да буду одмах стрељани, него да трпе оне ужасне муке под батинама.

У нашем затвору било је око 30 мушких, док је у остала два затвора било око 20 женских. Судбина женских била је у погледу батинања, равна мушким. Ја сам исчекивао да и ја дођем на ред на саслушање, да видим како ћу проћи, да ли и ја случајно нећу искусити оне батине, које су они младићи примали.

У затвору сам чекао три дана на саслушање. И трећега дана деси се код женских случај, да су две женске успеле некако из нужника побећи непознато куда. Како се женске нису могле пронаћи, то је усташки сатник, отворено пред нама свима изјавио да ако се ове две женске не пронађу за два сата, да ће одмах дати стрељати нас четрнаест. Разуме се, да се одбегле нису могле пронаћи, а ми смо свакога часа стрепили, да ће доћи час да нас петнаест одброје.

То је било одмах после ручка, када су ове две побегле и цело то по подне било је код нас у неком тешком исчекивању. Зла слутња све је нас обузела, у свима нама одигравао се тежак душевни процес, јер се радило о животу и смрти.

Пред вече када нам је стигла вечера од куће, није се никоме јело услед душевног растројства, и вечера је полако или нимало поједена и натраг враћена.

Око девет сати у вече, отворе се врата од нашег затвора и на вратима се укаже један од агента, који нас је све редом прозивао напоменувши, да оне које прве прозове, да ти имају из ове собе изићи напоље а они остали да имају у соби остати. Међу првима био сам и ја.

Затим је тај агент отворио и женски затвор и тако исто извршио прозивку и код женских. Женске које су биле прве прозване, изашле су из њихових одаја и дошле у нашу, а ми прешли у женску одају, јер тамо више није било женских, пошто су остале преостали преселиле се у трећу одају.

Сада се је у нашој мушкој одаји налазило тачно петнаест, које мушких (седам) које женских (осам) особа.

Ми смо одмах били на место с'тим, зашто је уследило то регруписавање.

Да не заборавим навести то, да сам међу свима саслушанима био ја једини, који нисам одговарао лично за себе, већ за своју кћерку, на коју је била пала сумња да је она била нека васпитачица омладине. Саслушање је моје извршено баш уочи наведеног регруписавања. На саслушању ми је речено да у затвору остајем као таоц све дотле док се моја кћерка не јави на саслушање.

Те ноћи када је извршено регруписавање седели смо стешњени у малом затвору, а сати су врло споро одмицали.

Око пола ноћи зачу се пред вратима звекет

кључева, и врата се на оном скупном затвору отворише. Настаде прозивка и сви из те скупне одаје изађоше и упутише се кроз ноћ у ходник среског начелства.

Из наше одаје, који су били слободнији пењали су се на прозор, да виде шта ће бити са том групом одведених.

Примећено је, да су сви у ходнику постројени и да им нешто читају. После тога, а након тридесетак минута чули су се кроз ходник кораци и кретање те групе у правцу излаза. Глухо доба ноћи и кретање ове групе од петнаест душа у неизвесност, предосећали смо ми преостали, да ће се с њима догодити нешто најстрашније што се може догодити.

Те ноћи није се спавало, само се препричавало, куда су оних петнаест одведени.

У јутро када је свануло враћени смо ми из овог женског у наш затвор, који је тада био празан.

Дошавши у ту одају видели смо поједине ствари, које су остале иза одведених, као што су: шешир, капут, јастуци, ћебад итд. По томе се видело, да одведени нису ни слутили, шта ће се с њима догодити.

Када се је тога јутра донашао доручак за нас затворенике, многи су се изненадили, када им је доручак враћен, јер да се њихови (мили и драги) више не налазе у затвору. Препричавало се, да су одвезени за Вуковар, али касније се увидело, да то не одговара истини. Њих је мрак појео и никада их више нема.

Ипак, да би за вечиту успомену знали, ко су

ти страдалници, ја ћу овде навести њихова имена и то мушки: Степа Славујевић-Салај, Лила Славујевић-Шандић, Вељко Славујевић, Здравко Плеја, Марко Шарац, Аралица колар и Јова Мудрић, а од женских: Смиља и Ковинка Тубић, чика Маше Ракића жена и кћи, Мара Продановић, пападија Шумановић, мати Симе Грчић и жена Стеве Салаја.

Иза тога ја сам у затвору остао до 3. октобра 1943. Када је моја кћерка дошла и пријавила се, па сам онда био пуштен на слободу. Кћерка је тога дана по подне одмах била саслушана и како нису могли (или нису хтели) у подпуности саслушање обавити, то су моју кћерку оставили да преноћи у затвору, да осети ујед стеница којих је било у затвору у изобиљу. Сутрадан је кћерка поново саслушана и око подне, пошто јој никаква кривица доказана није, пуштена је својој кући на слободу. То је било 4. октобра 1943. године у један сат по подне.

+++

Пошто сам се код куће мало опоравио, ишао сам код мог оца, да му на њиви помогнем брати кукуруз.

Било је то у суботу 9. октобра 1943. када сам се после подне налазио на њиви мога оца, берући кукурузе. Када смо већ набрали пуна кола, сео сам ја на гомилу набраних кукуруза и чекао, да дођу кола да тај кукуруз потоваримо. У том чекању, седећи на једној врећи, ја мало задремам уживајући у природи на слободи, после оног издржаног затвора, али ту тишину и моје ужива-

ње прекиде глас жене која је са једним псом ишла нашом њивом.

То је била жена Давида Мучаловића, која када се мени приближила запита ме: „Да ли ми је познато шта се сада пре пола сата у Шиду догодило“, ја појма о томе нисам имао, и она поче причати, да су агенти на брзину из наше улице купили и одвели Николу Марковића, Митра Прњаића, Младена Марковића, Владу Стеванчевића, а из осталих улица Боју Јовановића, Тошу Ерцеговца, Митра Кутларевића, браћу Ситничих, браћу Радојновић, Влајка Паића, Митра Бошкова и још друге, укупно њих 20 на броју. Све њих стрпали су у један камион, који је стајао пред срезом и одвели их у правцу Вуковара.

Нама је одмах слика била јасна, шта ће се с њима догодити, и сутра дан, пронесе се глас, да су свих ових 20 обешени и стрељани на прузи у близини места Ђелетоваца.

Та вест је на мене толико утицала, да сам ја изгубио сваку наду на живот, претрпивши пре тога сва она зла у затвору и чекајући само, да ће једнога дана и на мене доћи ред, поготово, када су око мене одведени најближи комшије и најбољи пријатељи.

Живећи даље у највећем страху, жалосно је било свако јутро слушати јаук и лелек матере Митра Прњаића за изгубљеним сином. Ту човек више није имао воље на живот сећајући се како су она двадесеторица прошла иако су били потпуно невини.

Свака ноћ нам је била страшна, ако чујемо какову експлозију, јер је то значило дизање жељ.

[езничке] пруге од стране партизана у зрак, а то је онда доводило наше невинне људе на бандере и стрељања.

Иза тога није се могло видети у нашој улици мушке особе. Сви су се разбегли које куда, једни добровољно у војску, једни добровољно на рад у Земун, а једни опет сматрајући да им ни у војски, ни на раду није осигуран живот, пребегли су партизанима и тако како у нашој улици, тако и у осталима, није се могло наћи и то врло ретко по који мушкарац код куће.

+++

Интересантно је напоменути и рећи коју реч о поменутиим агентима, који су са наслађивањем делили батине невиној раји. То су били све младићи од 17-19 год.[ина] старости, који су вероватно одгајани без оца и мајке јер у себи нису имали ни најмање сажаљења ни милости спрам нас затвореника, те су одавали својим држањем и понашањем, као да су васпитани међу дивљим зверовима. Знали су они долазити к'нама у затвор, онако балави са штапином у руци у знаку претње, тако да смо сви морали стајати мирно, док су нас они само посматрали мрким погледима.

Са оним јадницима који су били испребијани усташе су се шаљукали, ударајући их руком по вредновном месту, а ови јадници, само су од болова увијали.

Тројица од тих тешко изпребијаних, мокрили су крв, док је један од ове тројице једнога јутра у затвору освануо мртав, чија је смрт проузрокована тешким батинама. И она преостала двојица,

тешко би те батине преболела, да нису пар дана раније одведени оне кобне ноћи у неповрат.

+++

Живио сам мирно и повучено у својој кући, радећи кућне послове, не састајући се ни с'ким, бојећи се и своје сенке, од претрпљених страха нисам чак ни на улицу излазио, само да би од себе одклонио сваку и било какovu сумњу, неби ли на тај начин био поштеђен сваке неугодности, али не лези враже. Једнога поподнева 25. октобра 1943. долази у моје двориште једна непозната особа у чизмама, док сам се ја налазио у другом дворишту хранећи прасице, и када сам опазио ту особу ја јој приступим ближе да чујем кога тражи, али сам сав уздрхтао предосећајући, да та посета није мила.

Када сам се приближио тој особи, она ме запита, дали сам ја тај и тај и када сам ја то потврдио, он из џепа извади неку цедуљу и пружи ми је захтевајући, да му примитак те цедуље писмено потврдим својим потписом на доставници. Учинив то, овај ме поздрави са усташким поздравом „Спремни!“ и удаљи се из мога дворишта.

У мени су се ројиле црне мисли и зла слутња поводом тога позива, јер нисам имао појма зашто се позивам у табор.

За све нас Србе, Усташки табор је био страх и трепет. Када се у њега мора ићи, а нарочито за мене био је страх, јер сам ја пре непуних двадесет дана преживио оне страхоте у затвору, где сам за пуних пет дана и ноћи био обучен на голим даскама лежао уморан без сна.

Отишао сам с'Божјом помоћи у одређени

сат у табор и тамо ме је дочекао таборник Шук. Примео ме је и одвео у посебну одају да самном насамо говори.

Разговор се водио о мом најмлађем сину, на кога је пала сумња, да се је удружио са особама које су отишле у партизане и да ја на сина припазим, да неби целу кућу у зло увалио. Било је ту и другог разговора и претњи и након задржавања од једног и по сата у табору, будем пуштен својој кући.

Док су агенти за време мога боравка у затвору, радили пуном паром, пронесе се кроз Шид вест, да су агенти били у селу Пр.[ивина] Глава и тамо на брзину поклали и поубијали све становнике, које су затекли код својих кућа. Међу овим закланима, налази се и мој пријатељ Сава Јовановић.

Чудан је поступак ових агената, да су они поклали све оне који су код својих кућа радили свој посао не осећајући никакву кривицу, док су кривци испред агената побегли у шуму и тако своје животе спасили.

Исту трагедију доживело је и село Иванци, где су агенти изненада упали, бомбама куће запалили и све живо у кућама затечено, поклали. И куће у Пр.[ивимој] Глави гореле су упаљене од агената.

+++

Тешко је описати наш живот, под каковим смо ми условима у Шиду код својих кућа живели. Свакога дана у некој стрепњи, јер ниси никада био сигуран, да нећеш dospети у затвор, а затим и на бандеру.

Доласком ноћи у нашу се душу увлачио све већи страх нарочито, када се чује под прозором топот цокула оних, који кроз место патролирају. Онда се у човеку побуде сва чула, срце јаче закуца и крв проструји кроз цело тело.

Страх је сваке ноћи био велик, јер како рекох, ниси никад био сигуран да ћеш у свом кревету осванути.

Сванућем јутра, добија се мало ведри-не, јер се осећаш сретним, када си ноћ на миру провео, а ако по дану опет чујеш какову неугодну новост, онда опет страх хвата доласком ноћи.

4. 7. 1944.

Почетком месеца марта 1944. било је у самом Шиду додуше мирно. Војске је доста долазило, пролазило и одлазило, навешћујући да ће по околним селима и шумама бити офанзива против партизана. Та војска била је немачка, под немачком командом, а у ствари момчад је била наша босанско-муслиманска, који су као добровољци отишли у Немачку на војничку наобразбу. Они су причали да ће или они уништити партизана, или партизани њих.

Та војска са својом колоном ишла је кроз Шид у правцу Митровице, али се кроз пар дана натраг враћала променувши правац путовања за Вуковар.

Нико није знао куда та војска иде и зашто сваки час мења правац свога пута.

У главном, у Шиду је било подпуно мирно

стање, али баш иза овог мирног стања, долази до изненађења.

Наше су власти додуше загарантовале мирно житије свима мирним становницима, па је поводом тога изашла и законска одредба о помиловању свих оних лица, која су била отишла у партизане и да се исти могу мирно и несметано вратити својим кућама. Под тим околностима, свако је мислио, да се иде за тим, да се дође до мирнијег и стабилнијег стања, да се сређују ове мутне прилике и да се иде бољем и срећнијем животу.

Међутим, позната нам је она народна пословица да вук длаку мења, а ћуд никада, тако и хрватске усташке власти. Оне су на папиру издале законску одредбу о помиловању, али нажалост, то је било само на папиру. Усташки агенти су опет чинили своје, и то само над српским живљем, а сада не јавно, већ тајно.

Једне ноћи између 7. и 8. марта 1944. догодио се један још нечувени страшни и грозни случај. На салашу Илије Станивуковића код шуме Церје, становао је он Илија са својом женом, унуком и слугом. Унук је био стар 15 год.[ина], а слуга око 30 год[ина]. Те ноћи био је салаш опкољен од непознатих наоружаних људи, који су упали маскирани у кућу и све у кући побили и то Илију, жену му Сату, унука и слугу и све још полумртве побацали у бунар на салашу дубок око 30-40 метери, а за њима бацали камење и грање у бунар.

За тај злочин прочуло се тек после пар дана, када су приметили, да се на салашу не појављује жива душа. Онда су тек некоји људи, који су долазили послом у шуму, завиривали по сала-

шу, да би пронашли Илију са његовим друштвом. Али никога нису нашли па су посумњали да су некуда одведени. Но даљом истрагом пронађени су сви побијени у бунару, где су јадни нашли грозну смрт.

Када се је за тај злочин сазнало, нађени су одмах људи који ће из бунара лешеве извадити и ти људи уз награду од сто хиљада куна и два угојена свињчета, извадише из бунара сва четири леша, који су колима превезени на православно гробље. Овде је дошла судска лекарска комисија која је лешеве прегледала, обавила парање и установила, да су покојници понајпре мучени и везаних уста бачени у бунар. Установљен је и прелом кости и ребара. Једном речи покојници су нашли страшну и грозну смрт од непознатих зликоваца.

Ти непознати зликовци није могао нитко други бити, већ усташки агенти, који су још и дан данас жељни српске крви, па јер сада неће своје злочине да чине јавно, почели су то да чине тајно.

Концем месеца марта 1944. појавила се једнога по поднева у Шиду жупска полиција-редарство и почела вршити хапшења.

Разумљиво је, да је тај поступак на нас Србе учинио врло лоши утисак, јер чим се у Шиду врши хапшење, онда то хапшење неможе мимоићи нас Србе и ради тога је наш бојазан био оправдан.

Међутим, на наше највеће изненађење, а да кажем још и радост, пронела се вест да се то хапшење односи на усташке агенте, а не на нас Србе, и да су већ некоји агенти ухапшени и то ради почињеног грабежног уморства над Илијом Станивуковићем, јер да је сумња пала баш на саме

агенте, да су они извршиоци тога грозног дела. Дакле ево сада се обистинила моја тврдња, да су извршиоци тога злочина у ствари били сами агенти, на које сам ја одмах и посумњао.

Али за такове злочине треба дати иницијативу, јер такви злочини, где се ту потврдим оруђем убијају четири особе, неможе извршиоц бити једна особа, већ њих више, а међу њима онај од најглавнијих, који је дао иницијативу.

Тај главни злочинац није нитко други, већ главом сам усташки таборник шидски – злогласни Јосо Шук.⁴⁴ И њега је полиција ухапсила и заједно са његовим верним агентима, везане, одпратила за Вуковар.

Агентских бандита је било пет, који су заједно са својим таборником Шуком и још једним учесником у злочину Јанком Крајцар кроз улице Шида у правцу жељезничке станице одпраћени везани.

То је за Шид била велика сензација, да се хапсе, вежу и терају они, који су до јучер то сами чинили, и који су Србима у Шиду били увек страх и трепет.

Осим ухапшених и одпраћених агената, расписана је потерница још за двојицом и то најокорелијих, који су чувши за хапшење, некамо побегли да би избегли заслужену казну. Али казни, коју су заслужили, неће избећи. Један од ове двојице агената-разбојника именом Јоца Раконца долазио је по мене са позивом да дођем у усташки табор, а то је било октобра месеца прошле године, како сам то већ напред описао.

44 Јосип Јосо Шук, Хрват, трговац. Нестао после рата у Аустрији.

Главни виновник свих зверстава, убијања, хапшења и батинања у Шиду, био је по злу гласу познати шидски трговац Јосо Шук. Он сноси на својој грешној души на стотине невиних Срба Шиђана, који су само његовом вољом изгубили своје животе.

Усташки табор шидски, који је смештен у православном парохијском дому, одмах до српске цркве, прогутао је много невиних Срба. У просторијама његовим проливала се невина српска крв, а та зверства вршена су по заповести самога Шука. Сада се проносе све страшније вести, да се у подруму Усташког табора, налази око тридесет покопаних жртава, које су од тешких задобивених батина, поумирали у табору. Они су покопани у подруму ради тога, да би им се траг замео. Зато је за све нас Србе Усташки табор представљао разбојничку шпиљу, јер се у њему одигравале страшне сцене и животи невиних Срба губили.

Разлог Шуковог и његове банде хапшења је тај, што је злочин извршен над породицом Илије Станивуковић, оквалификован, као грабежно уморство, јер се судском истрагом установило, да су жртве биле опљачкане. Говори се, да је том приликом код Илије Станивуковића било око пола милијуна куна, а можда и више, док судска комисија код жртава није пронашла нити једне паре, па је вероватно сав тај новац по разбојницима покупљен и однешен.

Шта ће даље бити са овим разбојницима, сазнаће се касније.

+++

Данас је ево 5. октобар 1944. а злогласни Шук није се још данас кући вратио. Сигурно је осетио сву тежину своје кривице, па знајући шта га овде чека, склонио се негде у Загребу, док се остала његова дружина вратила у Шид, што значи, да се њима ништа није догодило од стране власти за њихов злочин, него су шта више као невини пуштени својим кућама. По томе се види како усташке власти казне своје штићенике, па макар они починили било какви злочин.

Срби су невини губили главе од усташких власти, иако на души нису имали никакве кривице, док усташа и агент може убити десет Срба и опљачкати их, и њима се неће ништа догодити. Зар се онда може имати поверења у усташке власти зар ми Срби, који ни данас у овој држави немамо никаква права, можемо мирно на све то да гледати. Не можемо. Наша су се браћа зато и одметнула у шуму да себи и нама извојевала слободу. А та ће нам слобода ускоро ако Бог да и доћи, јер се наши ослободиоци браћа Руси налазе данас већ близу Београда са својим силним тенковима, који продиру према западу.

Наша браћа у шуми очекују ту победоносну војску раширених руку, да би с њима заједно раме уз раме из наше куће прогонили наше непријатеље.

Дана, несећам се баш којег, у месецу новембру 1944, а биће да је то било прве половине новембра, када су по подне стигле из Вуковара „ћиром“ у Шид злогласне усташе на челу са својим заповедником Томљеновићем сатником, који су на брзину почели по Шиду хапсити Србе и срп-

ске фамилије и то тако речи од реда до реда.

Тешки су часови били тада за нас Србе. Ја и моја породица морали смо пуних 20 часова бити у нашем заклону, који смо специјално начинили, да би се склонили од прогона усташа. Том приликом ухапшено је доста Срба и Српкиња, који су током ноћи одведени до жељезничке станице и утоварени у отворене вагоне, који су били напуњени угљеном и гурани напред пред локомотивом, а то зато, да ако би била на шинама подметнута мина, да сви ти Срби и Српкиње први страдају. Али међутим, Божанска промисао одредила је другачије. Те ноћи нападну енглески авиони Винковце и околину, обасипајући их силним бомбама тако, да тај воз који је возио Србе није ни стигао до самог одредишта, већ само до Ђелетоваца, где је услед бојазни од бомбардовања, морао стати, а усташе се разбегле на све стране тако, да су сви хапшеници могли несметано са вагона сићи и упутити се у правцу куће и шуме, а затим сваки својој кући, где су сви сретно стигли.

После тога почео се пронашати глас, да ће усташе поново доћи да покупе све оне, који су били са воза побегли, а и друге. Међутим то се није догодило захваљујући Богу.

Остатак месеца новембра 1944. прошао је на миру и у неком ишчекивању, а када је наступио месец децембар бивало је све јасније да ће до битних промена ускоро доћи јер је почело нагло повлачење фашиста и њихове војске из Шида, а под притиском неке јаче силе. У то доба, како смо извештени, наша је фронта била на генералном каналу код Лаћарка и између Бингуле и Ердевика.

Руски авиони даномице су бомбардовали околину Шида и фашистичку војску потпуно деморалисали. На положајима је бивало још страшније, јер су тамо авиони у ниском лету митраљирали положаје тако, да су се фашисти морали завлачити у мишје рупе. Није било другог излаза, него напустити те положаје и тражити друге боље.

У уторак 5. децембар 1944. било је опште повлачење војске из Шида тако, да је Шид остао скоро празан осим пар топова, који су били на вашаришту и одатле гађали положаје, који су се у то доба налазили на „Бражевини“ између Шида и Гибарца. Тада је Руска артиљерија већ гађала нашу жељезничку станицу, а у вече тога дана падале су топовске гранате на сам Шид.

4.8. Ослобођење

Дана 5. децембра 1944. г[одине] око седам сати у вече партизани су већ ушли у Шид и чистили улице од заосталих Шваба и усташа, а сутрадан 6. децембра 1944. г било је велико славље у Шиду ослобођеном и очишћеном од наших злих непријатеља. Тога су дана звонила црквена звона, а у порти српске цркве играло се велико партизанско коло. Тадашњи свештеник пореклом Рус служио је у цркви благодарење и са амвона црквеног, благосиљао партизанае и њиховог врховног команданта Тита пожелевши им победу њиховог оружја и дуг живот на многаја љета, а у црквеним певницама појали су партизани јектенија и многаја љета. Црква је била дубке пуна партизана и остала све-

та, који су дошли на ово весеље и благодарење.

Већ сутрадан 7. децембра 1944. дошла је и руска војска са својом артиљеријом која је гонила непријатеља али се тада бојна линија није помакла даље од Шидска Бановаца и ту је остала све до 12. априла 1945. год.[ине], када је извршен пробој Сремског фронта.

Руси су се концем децембра 1944. повукли са Сремског фронта и отишли у Мађарску, а Сремски фронт су тада држали партизани.

(Крај рукописа)

ПОГОВОР

Захваљујем се на сарадњи:

Вељку Ђурићу Мишини, директору Музеја
Жртва геноцида у Београду,

Јовану Мирковићу, некадашњем директору
Спомен подручја Јасеновац и музејском саветнику
Музеја жртва геноцида у Београду,

Радовану Сремцу, вишем кустосу – археологу
Завичајне археолошке збирке у Шиду,

потпуковнику Градимиру Матићу, Министарство
одбране – Војни музеј у Београду и

Душанки Маричић, вишем кустосу Војног
музеја у Београду

Слободанка Данка Којадиновић (1954, Београд), дипломирала је англистику на Филолошком факултету Београдског универзитета (1977). Као најмлађи директор школе у Београду, обновила је после више деценија, прва у тадашњој Југославији, прославу школске славе, Светог Саве у Основној школи „Свети Сава“, коју је и сама похађала.

Снимила је више од 150 телевизијских емисија (ТВ Студио Б, СОС канал, ТВ Метрополис, стране продукције), објављивала чланке и осврте у домаћој и страној штампи. Пет година водила је маркетинг у спољнотрговинском предузећу. Обављала је дужност првог секретара и отправника послова Амбасаде Републике Србије

у Отави (Канада) 2006. и 2007. године.

Помогла је подизање новог храма Српске православне цркве „Свети Стефан“ у Отави и рад културно-уметничких друштава и меморијалних удружења.

Последњу деценију посветила је изучавању и обележавању српских страдања у XX веку, очувању културног наслеђа и ширењу свести о потреби разумевања, поштовања и сарадње са свим народима и државама.

Садржај

Реч уредника.....	5
Реч приређивача.....	9
Први део.....	23
Други део.....	27
Трећи део.....	55
Четврти део.....	75
Поговор.....	117

Издавач

Музеј жртава геноцида, Београд
Београд, Трг Николе Пашића 11/III
телефон : +381113398883
е-mail: office@muzejgenocida.rs

Библиотека

Сведочанства
Књига 5

За издавача

др Вељко Ђурић Мишина

Уредник

др Ненад Антонијевић

Редактура

Петар Б. Поповић

Лектура и коректура

Драгана Јовановић

Графичка обрада и штампа

Графопринт, Горњи Милановац

Тираж

250

Copyright © 2018. by Музеј жртава геноцида /
Museum of genocide victims

ISBN 978-86-86831-47-7

CIP - Каталогизација у публикацији -
Народна библиотека Србије, Београд

94(4-12)''1914/1918''
341.485(=163.41)(497.13)''1941/1945''
94(497.1)''1939/1945''
821.163.41-94

ТУБИЋ, Никола, 1896-1991

Записи шидског писара у вихоровима два светска
рата / Никола Тубић ; (приредила Слободанка-Данка
Којадиновић). - Београд : Музеј жртава геноцида, 2018
(Горњи Милановац : Графопринт). - 121 стр. ; 21 см. -
(Библиотека Сведочанства / [Музеј жртава геноцида] ; књ.
5)

Тираж 250. - Реч уредника: стр. 5-7. - Стр. 9-19: Реч
приређивача / Слободанка-Данка Којадиновић. - Напомене
и библиографске референце уз текст.

ISBN 978-86-86831-47-7

а) Тубић, Никола (1896-1991) - Дневници б) Први светски
рат 1914-1918 - Југоисточна Европа - У успоменама с)
Други светски рат 1939-1945 - Југославија - У успоменама
д) Срби - Геноцид - Независна Држава Хрватска
- 1941-1945 - У успоменама
COBISS.SR-ID 269968140

